

Makalenin Türü : Araştırma Makalesi
Geliş Tarihi : 15.03.2023
Kabul Tarihi : 18.05.2023

Ulusal Basına Yansdığı Şekliyle Bitlis (1930-1940) *Bitlis as Reflected in the National Press (1930-1940)*

Rıdvan KIZILKAYA*

Abstract: This study focuses on the change and transformation of the city of Bitlis in the historical process. Having information and documents about the past of a place is very important in terms of showing which stages the place has gone through. Therefore, it contains information about issues such as how it reflects on socio-economic and cultural life with the influence of geographical factors. On the other hand, this information can also be used in planning for the future of the place in question. This research is shaped by the developments in the city of Bitlis as reflected in the national press between 1930-1940 from the perspective of geography through a historical filter. When evaluated in the context of the relationship between the press and politics, the governments have chosen to benefit from the press in order to consolidate their power and create public opinion. In addition, the masses of people, whose public opinion is formed through the press, can be easily managed and directed. When we look at the news about Bitlis reflected in the press, it is seen that they generally cover the development moves of the single party government towards Bitlis. It is stated in the press that comprehensive studies were carried out in every aspect. The activities carried out in the fields of cultural, social, economic and transportation were especially widely reported. Emphasizing that Bitlis was an important city, it was frequently reminded that efforts should be intensified for its development. In Bitlis, where unfavorable conditions prevailed due to the geographical structure of the city, development efforts were made to prevent the population from leaving the region. In fact, activities were even carried out for the return of families who had once been forced to migrate from Bitlis. In order to draw the attention of the authorities to Bitlis and to eliminate the backwardness, this situation was tried to be fulfilled through the press.

In shaping this study, the press of the period -Akşam, Son Posta, Tan, Hâkimiyet-i Milliye, Yeni Asır, Anadolu, Ulus, Kurun, Milliyet- as well as archives, copyrighted works and different studies were utilized.

Keywords: Bitlis, East, Eastern Anatolia, One Party, Press, Development.

Öz: Bu çalışma Bitlis kentinin tarihi süreç içerisinde geçirmiş olduğu değişim ve dönüşümü üzerinde durulmuştur. Bir yerin geçmişine ait bilgi ve belgelerin olması o mekânın hangi aşamalardan geçtiğini göstermesi bakımından oldukça önemlidir. Dolayısıyla coğrafi etmenlerin de etkisiyle sosyo-ekonomik ve kültürel hayata nasıl yansdığı gibi konular hakkında bilgiler içerir. Öte yandan bu bilgiler söz konusu bölgenin geleceğine yönelik planlamalarda da başvurulabilir. Bu araştırma 1930-1940 yılları arasında ulusal basına yansdığı şekliyle Bitlis şehrinin coğrafi perspektifinden tarihsel süreçte yaşanan gelişmelerden hareketle

şekillenmiştir. Basın siyaset ilişkisi bağlamında değerlendirildiğinde iktidarlar gücünü sağlamlaştırmak ve kamuoyu oluşturmak amacıyla basından faydalanma yolunu seçmişlerdir. Ayrıca basın aracılığıyla kamuoyu oluşturulan halk kitleleri rahat bir şekilde yönetilebilir ve yönlendirilebilir. Bitlis ile alakalı basına yansıyan haberlere bakıldığında genel olarak tek parti iktidarının Bitlis'e yönelik kalkınma hamlelerini içerdiği görülmektedir. Her yönüyle kapsamlı çalışmaların yürütüldüğü basında yer almaktadır. Kültürel, sosyal, ekonomik ve ulaşım alanlarında gerçekleştirilen faaliyetler özellikle geniş bir şekilde aktarılmıştır. Bitlis'in önemli bir şehir olduğu vurgusu sıklıkla hatırlatılarak kalkınması uğruna çalışmaların daha da yoğunlaştırılması gerektiği mesajları verilmiştir. Şehrin coğrafi yapısından kaynaklı olumsuz şartların hüküm sürdüğü Bitlis'te kalkınma hamleleri ile nüfusun bölgeden ayrılması engellemeye çalışılmıştır. Öyle ki bir zamanlar Bitlis'ten göç etmek zorunda kalan ailelerin tekrar geri dönmelerine yönelik faaliyetler dahi yürütülmüştür. Yetkililerin dikkatini Bitlis'e çekerek geri kalmışlığın giderilmesi amacıyla basın aracılığıyla bu durum yerine getirilmeye çalışılmıştır.

Bu çalışmanın şekillenmesinde başta dönemin basını –Akşam, Son Posta, Tan, Hâkimiyet-i Milliye, Yeni Asır, Anadolu, Ulus, Kurun, Milliyet- olmak üzere arşiv, telif eserler ve farklı çalışmalardan faydalanılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Bitlis, Doğu Anadolu, Tek Parti, Basın, Kalkınma.

Giriş

Bitlis, Anadolu'nun doğusunda yer alan, batısında Muş ve Batman, kuzeyden Ağrı, doğudan Van ve güneyden Siirt ile çevrili olan bir ildir. Şehir, Bitlis Çayı'nın açmış olduğu derin bir vadi içerisinde, ortalama 1500 metre yüksekliğe sahip dağlık bir alanda kurulmuştur. Bitlis ili Merkez ilçe ile birlikte Ahlat, Adilcevaz, Güroymak, Hizan, Mutki ve Tatvan ilçelerinden oluşmaktadır (Özdağ 2022: 983).

Bitlis ismi ile ilgili olarak evvela bir kalenin daha sonra da yakınlarında bulunan bir çayın adı olarak IV. yüzyıldan itibaren Ermeni kaynaklarında geçmektedir. Ayrıca Grek ve Bizans kaynaklarında da buna rastlanmaktadır. Bitlis ismi olarak kullanılması ise VII. yüzyıldaki İslam fethinden sonra Arap kaynaklarında “Badlis” ve “Bedlis” şeklinde anılırken Osmanlı döneminde “Bidlis” ardından Cumhuriyet'in kurulmasından sonra ise “Bitlis” olarak değişmiştir (Tezcan 2019: 49).

Bitlis'in tarihi dokusu, şehrin ortasında yer alan kale ve etrafında şekillenmiştir. Günümüzde hızla bozularak değişime uğrayan bu dokunun eski durumu hakkında bilgi veren yazılı ve görsel kaynaklar oldukça kısıtlıdır. Bu kaynakların en erken tarihli olanlarından biri Matrakçı Nasuh'un XVI. yüzyıla ait Bitlis Kalesi minyatürüdür. Öte yandan XVII. yüzyılda bölgeye gelen ünlü gezgin Evliya Çelebi'nin Seyahatnamesi, kentin kültürel ve sosyal dünyasının yanında mimari yapıları hakkında da ayrıntılı bilgiler sunmaktadır (Baş 2010: 379).

Nitekim XVIII. yüzyılın sonu ve XIX. yüzyılın ortalarında kısmı özerkliği bulunan Bitlis beyliği, Osmanlı İmparatorluğu'nun idari sistemine aykırı olması nedeniyle 1847 tarihinde son verilmiş ve Bitlis, Büyük Erzurum Eyaleti'nin Muş Sancağı'na bağlı bir kaza haline getirilmişti. Yaklaşık otuz yıl kaza statüsünde kalan Bitlis'in bu süre zarfında herhangi bir gelişim göstermediği anlaşılmaktadır. Bu nedenle ve bölgenin merkeze bağlılığını kuvvetlendirmek amacıyla Bitlis, 1878 yılında vilayet merkezi durumuna getirilmişti (Arınç 1995: 76).

Bitlis, Elcezire düzlüklerini Doğu Anadolu'nun merkezi platolarına, oradan İran ve Kafkasya'ya bağlayan ve Güneydoğu Toroslar'ı aşan yok üzerinde bulunmasından dolayı tarihin eski dönemlerinden itibaren ticaret kervanlarının geçiş güzergâhı olmuştur. Ayrıca

sürüleriyle birlikte kuzey-güney istikametinden mevsimlik göçler yapan halklar da mecburen bu doğal koridoru kullanmak zorunda kalmışlardır. Bu önemli geçidi kontrol altında tutan Bitlis, bölgenin önemli merkezi olarak görülmüştür. Kent, Doğu Anadolu'da coğrafi konumu ve önemli yollar üzerinde olması hasebiyle tarih boyunca birçok medeniyetin merkezi konumunda olmuştur. Öte yandan Elcezire ve Van Gölü havzası arasında kalan Bitlis Çayı vadisi, bölgenin ulaşım ve ticaret tarihinin belli dönemlerinde Urartu-Asur yolu, Ticaret-Maden yolu veya Bend-î Mahi yolu olarak da bilinmektedir (Kuş 2020:410).

20. yüzyılda, bir taraftan Birinci Dünya Savaşı sırasındaki Rus işgali öte yandan Ruslar bölgeden çekildikten sonra şehirde bazı komitacıların çıkardığı kargaşalar şehrin canlılığını kaybetmesine ve nüfusun azalmasına neden olmuştur. Cumhuriyet döneminin 1927 yılı ilk sayımında Bitlis'te nüfusun büyük oranda düştüğü anlaşılmaktadır. Bundan ötürü Bitlis, 1929 yılında bir kaza haline getirilerek Muş Vilayetine bağlanmıştır. Bitlis, 1936 yılında yeniden vilayete dönüşmüş ve vilayet merkezi olmuştur. Bitlis'te nüfus oranında inişli çıkışlı bir durum yaşanmasına rağmen nüfus büyük oranda değişmemiştir (Tuncel 1996: 107).

Cumhuriyet dönemi sanayi kuruluşları arasında 1932 yılında bir un fabrikası 1936 yılında Tekel tarafından açılan ve 1984'te Bitlis Entegre Sigara Tesisleri (BEST) adıyla genişletilerek modern bir hale getirilen bir sigara fabrikası örnek olarak gösterilebilir. Ayrıca halkın Çermik adını verdiği sıcak su kaynakları da oldukça fazladır. Bunlar arasında Bitlis deresi kenarındaki Köprüaltı, Küçür, Yılandirilten suyu önemli kaplıcaları arasında yer almaktadır (Tuncel 1992: 228).

Bitlis'in kış turizmi açısından önemli merkezleri arasında bulunan: Nemrut Dağı Kayak Merkezi, Bitlis Kayak Merkezi, Sapgör (Dideban) Kayak Merkezi, Rahva Kayak Merkezi sayılabilir. Ayrıca Hatuniye (Hazo) Hanı, Hüsrev Paşa Kervansarayı, Baş Han, El Aman Hanı, Han Hamanı, Paşa Hamamı, Saray Hamamı, Kasrik (Narlidere) Köprüsü, Ahlat Emir Bayındır Köprüsü, Bitlis Kalesi, Ahlat Sahil Kalesi, Adilcevaz Kef Kalesi, Adilcevaz Sahil Kalesi, Tatvan Kalesi, Şerefiye Külliyesi, İhlasiye Medresesi, Hatıbiye Medresesi, Yusufiye Medresesi, Küfrevi Türbesi, Emir Bayındır Kümbeti, Çifte Kümbet, Emir Ali Kümbeti, Usta Şagirt Kümbeti, Üryan Baba Türbesi, Abdurrahman Gazi Türbesi, Ahlat Harabeşehir' de bulunan Anadolu'nun ilk Budist tapınağı Bitlis merkezde bulunan Hz. Zülküf Peygamberin mezarı gibi önemli eserler gösterilebilir (Olçay & Araboğa 2018: 946).

Ulusal Basında Bitlis (1930-1940)

1930-1940 yılları arasında ulusal basına Bitlis ile alakalı yansıyan haberlere bakıldığında imar, ekonomi, sosyal, kültürel, asayiş, spor, sağlık ve ulaşım gibi konular okuyucuyla paylaşılmıştır. Ayrıca Bitlis'te yapılan olumlu ve olumsuz haberleri bir arada görmek mümkündür. Özellikle bu yıllarda devletin yönünü bölgeye çevirdiği ve kalkınma faaliyetlerini yoğunlaştırdığı söylenebilir. Dolayısıyla bölgenin geri kalmışlığının kabul edildiği ve yapılan tespitler neticesinde bölge halkının kazanılması adına politikalar benimsendiği muhakkaktır. Basında yer alan haberlere bakıldığında şu alanlarda yoğun bir şekilde çalışmaların yapıldığı görülmektedir.

İmar

Tek parti iktidarı döneminde imar faaliyetlerine büyük bir önem verilmiştir. Çünkü savaşlardan dolayı hayli yıpranan ülke adeta bir enkaz yığını haline dönüşmüştü. Ülkenin kalkınması ve modern bir görünüme kavuşması gerekmedi. Bu dönemde Bitlis merkez dâhil bütün kaza merkezlerinde imar meselesi dikkat çekmektedir. Her tarafta taş ve toprak yığınları şehrin görüntüsünü bozmuş, sokakları kullanılamaz duruma getirmiştir. Bitlis Belediyesi bütçe sıkıntısından dolayı gerekli çalışmaları yapamamaktadır. Bitlis'te evvela imar faaliyetleri ile şehrin bir düzene kavuşturulması ve halkın yaşam alanlarının iyileştirilmesi oldukça önemliydi. Eski ve kullanılmayan ya da bakımsızlıktan dolayı terk edilen yapıların tekrar işler bir hale getirilmesi için çalışmalar yapılmıştır (Üçüncü 2019: 36).

“Bitlis'te elektrik” Halkevi metruk bir kiliseyi tamir ve ıslah ediyor” manşeti ile Son Posta gazetesi okuyucularıyla paylaştığı haberde su gücünden faydalanılarak yeniden kurulacak olan un ve elektrik fabrikasının inşasının yakında tamamlanacağı müjdesini vermiştir. Elektrik üretim tesisinin kurulması neticesinde Bitlis'e elektrik hatları çekilecek ve şehre elektrik verilmiş olacaktır. Bu bağlamda fabrikaların kurulması ile işsizler için de büyük bir ümit kaynağı olacağı vurgulanmıştır. Çünkü şehrin çalışma ve iş gücü bakımından oldukça kısıtlı şartlara sahip olduğu belirtilmiştir. Böyle bir kurumun şehirde açılacağı haberi büyük bir heyecan ve memnuniyet uyandırmıştır. Elektrik tesisatı ile birlikte şehrin aydınlanacağı vurgusundan sonra Halkevi'nin faaliyetlerini yürütmek için metruk bir kiliseyi salon haline getirip, halkın kullanımına sunacağı belirtilmiştir (Son Posta, 10 Nisan 1934: 4). O dönemde şehirde ciddi anlamda bina sıkıntısı çekilmiştir. Yeni binaların yapılmasına kadar böyle eski ve boş binaların elden geçirilerek kullanılması sağlanmıştır.

Devamında Bitlis'te çalışmaların yapıldığı ve belediyenin imar programını uygulamaya başladığı ileri sürülmüştür. Bitlis doğunun kendine has özellikleriyle önemli şehirlerinden biridir. Tarihi geçmişi çok eski dönemlere dayanmaktadır. Ancak coğrafi yapısından kaynaklı dağınık bir durumdadır. İşte belediye, Bitlis'in bu dağınık yapısını düzeltmek ve şehrin modern bir görünüm kazanması amacıyla imar faaliyetlerine başlamıştır. Öncelikli olarak bir program kapsamında bozuk yollar onarılmaya çalışılmış ve şehrin görüntüsünü bozan eski yapıların yerine yeni yapıların inşa edilmesi kararlaştırılmıştır. Öte yandan Bitlis'in doğal kaynak suları bakımından oldukça zengin olduğu vurgusu yapılmıştır. Belediye, bu zenginlikten faydalanmak için imar faaliyetleri kapsamında yeni çeşmeler ve su kanalları yapmaktadır. Şehir içinde ise özellikle çarşı pazarda halkın kullanım alanını oluşturan sokaklar baştanbaşa kaldırımla döşenmiştir. Ayrıca belediye mezbaha binasını da yeniden inşa etmek üzere gerekli hazırlıkları tamamlamıştır. Bu bağlamda Bitlis'te yapılan imar çalışmaları neticesinde şehrin çehresi önemli oranda değişmiştir. Son Posta gazetesi yapılan bu değişiklikleri şu şekilde aktarmıştır: “Gelecek sene buraya gelenler ve Bitlis'i eskiden tanıyanlar tamamen bambaşka bir şehir ile karşılaşacaklardır. Şark şehirleri içinde eşsiz güzelliği dillerde destan olan Bitlis'in imar sahasındaki bu faaliyetten sonra vilayet halinde kalbi ihtimalinden de bahsedilmektedir. Bu ihtimal Bitlislileri çok sevindirmektedir. Bu takdirde Bitlis daha işlek ve daha hareketli bir şehir haline gelmiş olacaktır” (Son Posta, 9 Ağustos 1934: 4).

Çalışmalarına ara vermeyen belediye, şehrin görüntüsünün güzel görünmesi amacıyla ev ve dükkânlara dıştan beyaz badana vurulması kararını almıştır. Belediyece verilen bu kararın uygulanması ile şehrin çehresine farklı bir hava kattığı yazılmıştır (Yılmaz 1936: 6). Dolayısıyla Bitlis'in gün geçtikçe ilerleme kat ettiği gerçeğini göz önünde bulunduran gazete, bu durumun memnuniyet yarattığını belirtmiştir. Şehrin imarında önemli değişiklikler göze çarpmaktadır ve her gün yeni binaların yapıldığı aktarılmıştır. İlkbaharda havaların düzelmesi ile birlikte bir plan kapsamında gerekli çalışmaların yapılması kararlaştırılmıştır. Trakya Umumi Müfettişlik görevlilerinden Bitlisli Suphi belediye başkanı olarak atanmış ve işe başlar başlamaz eksikliklerin tespiti için kolları sıvamıştır. Yeni belediye başkanı çalışma programı hakkında şu açıklamalarda bulunmuştur: “*Şehrin planını bir mütehassısa yaptırdıktan sonra inşaata başlayacağız ve belediyenin varidatını da arttırmağa çalışacağız. Bundan sonra bir radyo ve mümkün merteye fazla hoparlörler getirerek şehrin muhtelif mahallerine yerleştireceğiz. Şehrin planı yapıldıktan sonra evkaf idaresi ile el ele vererek şehri çirkinleştiren eski dükkân ve dairelerin icabına bakılacak, geniş caddeler açtırlacak, şehrin temizliğine azami ehemmiyet verilecektir*” (Akşam, 15 Ocak 1937: 6).

Nitekim Bitlis'in Birinci Dünya Savaşı sırasında ciddi bir şekilde olumsuz etkilendiği hatırlatılmış ve bu sebeple halkın şehri terk ederek başka yerlere göç etmek zorunda kaldığı aktarılmıştır. Şehirde yapılan yeni çalışmalar olumlu sonuçlar vermiş ve gidenler dönmeye başlamışlardır. Dönüşler ile birlikte şehrin demografik yapısında değişiklikler meydana gelmiş ve gün geçtikçe şehrin kalabalıklaştığı ileri sürülmüştür. Bitlis bir şehir olmakla beraber muhtelif mahalleleri arasında epeyce boşluklar olduğundan dolayı dağınık bir yapıya sahiptir. Yapılacak imar çalışmaları ile beraber bu mahallelerin birbirine bağlanması da sağlanmış olacaktır. Esasen bugünkü inşaat faaliyetleri devam ederse yakında mahalleler arasında boşluk kalmayacaktır. Bitlis'in manzarası, havası çok güzeldir. Şehirde imar faaliyeti semereli neticeler verdikten sonra buranın çok güzel bir şehir olacağı, özellikle yazın civardan pek çok halkı çekeceği düşünülmektedir (Akşam, 15 Ocak 1937a: 6).

Akşam gazetesi: “Birinci umumi müfettişlik çevresinde kalkınma hareketi hırlaştırılacak” başlıklı haberinde imar, sağlık, eğitim alanlarında bir program hazırlandığı muştusunu okuyucularıyla paylaşmıştır. Uzun bir çalışmanın ürünü olan bu programın önemli maddeleri şu şekilde sıralanmıştır:

1- Halkın işini kolaylaştırmak için idari yapının yeniden düzenlenmesi ve çeşitli yerlerde kaza ve Nahiye teşkilatı yapılması kararlaştırılmıştır.

2- Köy işleri ile daha yakından ilgilenmek için bölge kapsamındaki il ve ilçelerde köy büroları kurulacaktır. Bunun için hazırlıklara başlanmıştır.

3- İl bütçelerinin merkezce onayı işinin uzaması, imar işlerinin zamanında başarılmasına engel olmaktadır. Bu bütçelerin inşaat mevsiminde valilerin elinde bulunabilmesi için lazım gelen tedbirler alınmıştır.

4- Köy eğitim ve yatılı köy okulları kurulması işine bilhassa önem verilecektir. Bu hususta ayrı bir program hazırlanmıştır. Bu programın uygulanmasında Eğitim Bakanlığı ile ortak hareket edileceği ve bakanlığın gerekli yardımda bulunacağı belirtilmiştir (Akşam, 30 Temmuz 1937: 1).

Ayrıca Bitlis'te ilçelerin çoğunda kamu kurumları ile lojmanların sağlık açısından çokta elverişli olmadıkları aktarılmıştır. İncelemeler sonucunda bunu dikkate alan Umumi Müfettişlik yeni programda bu gibi yerlerde hükümet binaları, karakollar ve memurlar için yeni lojmanların yapılması da kararlaştırmıştır (Akşam, 30 Temmuz 1937a: 4).

Son Posta'nın manşetine taşıdığı haberde "Bitlis'te 40 bin lira sarf ile elektrik tesisatı yapılacak" denilerek şehrin dağlık olması imar faaliyetlerini güçleştirdiği belirtilmiştir. Çözüm olarak da il merkezinin Van Gölü civarında yeni kurulmakta olan Tatvan'a taşınması dahi gündeme taşınmıştır. Öyle ki Bitlis'in Tatvan'a bağlı bir ilçe olması görüşülmüş ve uygun görülmüştür. Yine de bütün bu olumsuzluklara rağmen Bitlis'te önemli çalışmalar yapıldığı görülmektedir. Örneğin, Halkevi, askeri mezbaha, fidanlık, elektrik fabrikası, un fabrikası, spor sahası, hükümet konağı vesaire bu meyandadır. Bunun yanı sıra bir Adalet Sarayı kurulacak ve modern bir cezaevinin yapılması kararlaştırılmıştır. Şehrin elektrik tesisatı için 1300 liraya bir proje yaptırıldığı bilgisi paylaşılmıştır. Projenin kabul edilmesi halinde belediyeler bankasından 40 bin lira alınacak ve tesisata başlanacaktır. Ayrıca bütün ilçelerde birer hükümet konağı, beş köyde de birer jandarma karakolunun kurulacağı öne sürülmüştü (Son Posta, 12 Ekim 1937: 5). Jandarma Karakolu bölgede asayişin sağlanması adına oldukça önemli görülmüştür. Keza bu dönemde ciddi oranda eşkıyalık faaliyetleri yaşanmıştır.

Gazetenin bir diğer haber sütununu süsleyen haberde "Bitlis Belediyesi Şehrin İmarı İçin Harekete Geçti" yazılarak yapılacaklar şu şekilde sıralanmıştır; su, mezbaha ve elektrik tesisatı işleri çalışma programına ilave edilmiş ayrıca Bitlis Halkevi de bölgede faydalı hizmetler sunmaktadır denilerek Halkevlerinin önemine değinilmiştir. Bunun yanı sıra Bitlis Halkevi binasının günün ihtiyaçlarını karşılamadığı için yeni bir halkevinin yapılması kararlaştırılmıştı. Halkevinin yapılması için yaklaşık 30 bin liralık bir gider tablosu çıkarılmış, plan ve nereye yapılacağı kesinleşmiş, törenle binanın temeli atılmıştır. Fakat inşaat mevsiminin kısmen geçmiş olması ve planda düşünülen bazı değişikliklerden dolayı inşaat durdurulmuştur. Bu değişikliklerden sonra halkevinin yeni binası Hükümet Konağı'nın bulunduğu Gökmeydan mahallesinde başlanmış ve halkevinin bir sonraki yıl faaliyetlerine başlaması için binanın en kısa sürede bitirilmesi amaçlanmıştır. Çalışmaların bu yönde ve hızlı bir şekilde yapılması özellikle belirtilmiştir. Yeni Halkevinin açılmasına kadar mevcut Halkevinin bünyesinde aktif olarak kullanılan gösteri ve toplantı salonları biraz daha büyütülmüştür. Çünkü halkevi bünyesinde en aktif faaliyet şubesi "Gösteri" şubesidir. Düzenli bir şekilde her ay gösteriler sunulmaktadır.

Okuma odası; şehrin en uygun bir yerinde açılan okuma odasında yer alan ve halka açık olan kitap, dergi ve gazetelerle halkın okuma-yazma alışkanlığı kazandırılması amaçlanmıştır. Okuma odasının amacına ulaştığı ise şu özet cümle ile belirtilmiştir: "*Bu odanın her gün dolup boşalan yüzlerce okuyucusu vardır. Başkan hâkim Necati Yılmaz'ın bu işteki hizmetleri çok yüksektir.*" Harf inkılabından sonra ülkenin hemen hemen her yerinde okuma-yazmaya büyük bir önem verilmiş ve halkın kültür seviyesinin yükseltilmesi amacıyla okuma-yazma kursları açılmıştır.

Köycülük şubesi; köylerin/köylülerin meselelerini yakından öğrenmek ve buradaki halkın bilinçlenmesi amacıyla köycülük şubesi aracılığıyla çalışmalar yapılmıştır. Bu uğurda köycülük şubesi civar köylere geziler düzenlemiş ve milli günlerde köylülerden bir kısmı şehre davet edilerek merasimlere katılmaları sağlanmıştır. Köycülük şubesinin temel amacı

cumhuriyet devrimlerini halen anlamamış halkın bilinçlenmesini sağlamaktır. Nitekim “Orda bir köy var ama uzakta” düşüncesini değiştirmek ve köylülerin bu yalnızlık hissiyatından kurtarmaktır.

Sosyal yardım şubesi; halkevi bu şube aracılığıyla bölgede ücretsiz bir şekilde muayeneler yapmak, okullardaki fakir çocuklara yardımda bulunmak gibi sosyal sorumluluk projesi görevi üstlenmiştir. Ayrıca balo ve piyano gibi sanatsal gösteriler düzenleyerek halkın sosyal aktivitelerle bilinçlenmesini sağlamıştır.

Belediye işleri

Bitlis belediyesi öncelikli olarak şehirde imar ve kalkınma programları kapsamında faaliyet göstermiştir. Belediyenin bütçesi yaklaşık 27601 liradır. Belediye 7000 liralık bir mezbaha kurmak için plan ve programını yapmıştır. En önemlisi de şehrin elektrik sıkıntısının giderilmesi amacıyla elektrik tesisatı ile ilgili projeler hazırlanmış ve bu projenin hayata geçirilmesi için Bayındırlık Bakanlığı'nın onayına sunulmuştur. Ayrıca İçişleri Bakanlığı'nın imar heyeti ile de görüşmeler yapılmış ve su projesi ile ilgili önemli adımlar atılmıştır. İmar planı ve şehir haritasının yapılması da belediyenin programına dâhil edilmiştir. Yine belediyenin uygun göreceği bir yere modern bir sebze halinin yapılması da planlanmaktadır. Şehrin yeşil alanlarının çoğalması ve halkın vakit geçireceği bir parkında yapılması kararlaştırılmıştır. Bunun için Alemdar Köprüsü civarında ikinci bir parkın yapılması da düşünülmektedir. Dolayısıyla Bitlis'in her yönü ile modern bir hale getirilmesi amaçlanmıştır.

Kültür İşleri

Bitlis'te eğitim alanında önemli gelişmelerin yaşandığı 1 Orta ve 11 İlkokul olmak üzere toplamında 12 okul eğitim öğretim faaliyetlerini yürütmektedir. Toplumun okula karşı ilgi duyması neticesinde Bitlis'te öğrenci sayısında da bir artışın gözlemlendiği ve öğrenci sayının 1200 civarında olduğu ileri sürülmüştür. Eğitime ayrılan ödenekte de bir iyileşmenin olduğu önceki yıllara nazaran hem ödenek hem de öğretmen sayısında önemli bir ilerleme kaydedilmiştir. Öte yandan Simek köyünde yeni bir okulun açılması gündem konusu olmuş ve Tatvan'daki okulun da yatılı hale getirilmesi kararlaştırılmıştır (Son Posta, 24 Nisan 1938: 5)

İnşaat mevsimi olduğu için son günlerde Bitlis'te yoğun bir faaliyet dönemi başlamıştır. Halkevi binasının inşasına başlandığı gibi belediyenin mezbahası için malzeme siparişleri verilmiştir (Yeni Asır, 3 Haziran 1938: 4) Bitlis gazetesi Yurd Yolu, şehirde gerçekleştirilen çalışmalara destek vermiştir. Yurd Yolu gazetesinde “Bitlis Günden Güne Değişiyor” başlığı ile konuyu değerlendiren Rıza İşipek, Bitlis'te yapılan faaliyetlerin Cumhuriyet yönetimi ile birlikte olumlu bir gelişme gösterdiğini belirtmiştir. Şehirde bir değişim havasının estiği ve birçok kurumun yenilendiğini yazmıştır. Ayrıca eksikliklerin de tamamlandığını imar faaliyetlerine verilen önceliğin bir sonucu olduğunu vurgulamıştır (Yurd Yolu, 4 Ekim 1938: 1)

Ekonomi

Ülke ekonomisinin kalkınması için milli sanayinin, ticaretin ve tarımın geliştirilmesi hedefler arasında ilk yerini almaktaydı. Ancak ekonomik olarak Doğu Anadolu'nun ülke

nüfusunun üçte birini oluşturduğu halde hazineye aynı oranda katkı sunmadığı şu şekilde belirtilmiştir: Doğu illeri verimli bir hale gelmedikçe bütçenin ve devlet kudretinin artması beklenemez. Dolayısıyla Doğu Anadolu’da kapsamlı ve sürekli bir programla buradaki sıkıntıların giderileceği ileri sürülmüş hatta verimli hale getirilmesi ifade edilmiştir. Tek parti iktidarı, rejimin planladığı insan ve toplum modeli için ekonominin canlı tutulması ile değişim/dönüşümün sağlanacağı inancındaydı (Pınar vd. 2021: 169).

Yerel yazarlardan Niyazi Yılmaz Son Posta gazetesindeki köşesinde Bitlis halkının isteklerini kaleme almış ve “Bitlis’te Halk Bir Fabrika Tesisini Temenni Ediyor” diyerek böylece halkın duygularına tercüman olmak istemiştir. Yazısı özetlenecek olursa burada bir fabrikanın kurulmasının işsizliğe çare olunacağı en büyük temenni olarak paylaşılmıştır. Devamında yeni kurulacak fabrikanın Bitlis’in kalkınmasında önemli bir rol üstleneceğine işaret edilmiştir. Yılmaz, Bitlis’in sosyoekonomik hayatı için oldukça önemli gördüğü bu girişimin bölgenin cazip hale gelmesine de ön ayak olacağı inancındaydı (Niyazi Yılmaz, Son Posta, 17 Eylül 1932: 9).

Yılmaz, Bitlis’te yeni bir tesisin kurulmasını şu başlıkla müjdelemiştir: “Bitlis’te Güzel Bir Un Fabrikası İnşa Edilecek.” Yazısında Bitlis’te inşasına karar verilen un fabrikası için faaliyete geçildiği paylaşılmıştır. Ülkede birçok un fabrikası tesis eden Macar mütehasıs ile görüşülmüş ve mutabık kalınmıştır. Yakında inşaata başlanacaktır. Halkın un fabrikası dışında farklı müesseselerin kurulması yönünde beklenti içinde olduğu sıklıkla paylaşılmıştır. Çünkü bölgenin coğrafi yapısından kaynaklı iş olanaklarının kısıtlı olmasından dolayı işsizliğin oldukça önemli bir sorun olduğu özellikle belirtilmiştir (Niyazi Yılmaz, Son Posta, 14 Mayıs 1932: 4).

Sadece Bitlis merkez değil aynı zamanda ilçeleri ilgilendiren çalışmalar yapıldığı da anlaşılmaktadır. Bu bağlamda bölgenin genelinde bir kalkınma programının hazırlığı yapıldığı basına yansıyan haberlerden anlaşılmaktadır. Örneğin, Ahlat’ta bir fidanlık kurulacağını müjdesi verilmiştir. Bölgede yetişebilecek meyve, üzüm, kendir, pamuk ekiminin ıslah ve genişletilmesine ayrıca önem verileceği belirtilmiştir (Akşam, 30 Temmuz 1937: 1).

Akşam gazetesi bölgenin önemli gelir kaynakları arasında yer alan “Hayvancılığın inkişafına çalışılacak” adlı haberinde beş sene içinde uygulanması düşünülen bir programla Diyarbakır, Van aygır depoları yeniden gözden geçirilecek ve daha modern bir tesis haline getirileceği öne sürülmüştür. Bölge kapsamında ve köylerde yeniden veterinerlik hizmetlerinin sağlanması amacıyla gerekli desteğin verilmesi için hazırlıkların yapıldığı yazılmıştır. Van’ın Havasor ovasında ve Muş ovasının yanındaki Şerafettin dağının elverişli bir yerinde ve Urfa’da birer tay ve inek besiciliği için modern bir kurumun inşası kararlaştırılmıştır. Bu depoların kapasitesi 500 ile 1000 hayvan alacak şekilde yeniden tasarlanmıştır (Akşam, 30 Temmuz 1937a: 1).

Tan gazetesinin haber manşetinde yer alan “Demiryolu Bitlis’i Büyük Bir Refaha Kavuşturacak” başlığı ile Doğu ve Güneydoğu’nun geçiş noktasında olan Bitlis’te ekonomik durumun iyi olduğu ve gelişmeye açık olduğu ileri sürülmüştür. Tatvan iskelesinden Van, Erciş ile daha ilerilere kadar kuru meyve, odun ve kömürün sevk olunacağı aktarılmıştır. Öte yandan Bitlis balı, tütünü de önemli bir ekonomik kazanç olduğundan böylece diğer bölgelere gönderilmesi sağlanmış olacaktır. Bölgede bu iki ürüne de büyük rağbet vardır.

Burada Tekel müdürlüğünden başka bir tütün atölyesinin faaliyetlerini de yürüttüğü belirtilmiştir. Bitlis'in sadece bal ve tütün ürünleri ile değil diğer mahsuller bakımından da önemli bir konumda olduğu ifade edilmiştir. Birinci Dünya Savaşı'ndan önce Hizan fındıklarından çok faydalandığı ancak bakımsızlıktan dolayı kendi kaderlerine terkedildikleri belirtilmiştir. Bitlis ceviz mahsulü de çok ve Avrupa'da aranılan ceviz kütüklerinin çoğu burada bulunmaktadır. İpek kozası ürünleri bakımından da önemli olan bölge, Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra bundan da gereğince faydalanılmadığı vurgulanmıştır (Tan, 8 Şubat 1937: 8). Bölgenin tarım ürünleri noktasında oldukça önemli bir konumda olduğu anlaşılmaktadır.

Bitlis'in coğrafi yapısının her ne kadar elverişli olmamasına rağmen yeraltı kaynakları bakımından oldukça zengin olduğu söylenebilir. Son Posta gazetesinin: "Bitlis Dağları Zengin Bir Çok Madenlerle Doludur" haberinde merkezde bulunan Tıkılban sırtlarında mermer taşları arasında altın madenlerinin görüldüğü bilgisi paylaşılmıştır. Bu mevkide eski maden ocaklarının kalıntılarına rastlanması ise Bitlis'te altın madenlerinin olduğuna işarettir. Dolayısıyla Bitlis; dağları, madenleri ve akarsuları ile Doğu Anadolu'nun diğer illerinden ayrılmaktadır. Bölgenin el değmemiş topraklarında yer üstünde olduğu gibi yeraltında da önemli derecede doğal kaynakların olduğu şüphesizdir. Bu bağlamda Tatvan Engesör (Dalda) köyünde demir, Hizan'ın Heşet (Kolludere) dağlarında kurşun, Mutki'nin Kalermis dağlarında altın, Huyut'un (Kavakbaşı) Rebat (Çevreli Bağ) köyünde gümüş, Simek'in Hivris (Bölükyazı) köyünde amyant(asbest) bulunduğu söylenmektedir. Merkezde Zidan/Zeydan mahallesinin Tıkılban sırtında mermer taşlar arasında altın görüldüğü söylenmektedir. Hatta Vali Kazım Dirik Paşa zamanında bundan bir miktar elde edildiği ve Ankara'ya gönderildiği rivayet edilmektedir. Bundan başka Simek'e bağlı Küt köyü civarında çok eskiden kalma maden eritme ocakları harabelerine ve para kalıpları kalıntılarına da denk gelinmiştir. Şehre yakın olan Arap Köprüsü civarında Zaç ve Diyarbakır yolu üzerinde de Kükürt madenin olduğu öne sürülmüştür (Son Posta, 22 Şubat 1939: 5).

Ayrıca Bitlis'in yeraltı kaynaklarından sonra doğal madensuları açısından da oldukça zengin olduğu paylaşılmıştır. Örneğin: "Yılandirilten, Hacıbey, Alemdar, Hatuniye, Köçör, Azabağa, Dereçölmüğü, Köprüaltı, Hacısu" isimlerinin geçtiği yerlerde madensularının varlığı belirtilmiştir. Bu madensularının boşuna aktığı ve faydalanılmadığı ise özellikle vurgulanmıştır. Bazı yerlerde bunların kenarlarında çok basit ve ilkel şekilde bazı değirmenlerin inşa edilmiş olmasına rağmen yetersiz olduğu öne sürülmüştür. Bu kaynaklardan 1934 yılında azami bir şekilde faydalanılmış ve yaklaşık 80.000 liraya yakın bir masrafla 250 beygir gücünde çalışan bir un fabrikası inşa edilmiştir (Son Posta, 22 Şubat 1939a: 5)

Sosyal

CHP iktidarı, Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde sosyal alanlarda birtakım düzenlemelerle halkın devlete olan bağlılığını arttırmak istemiştir. İktidar hemen hemen her alanda etkin bir politika izlemiştir. Çünkü Doğu ve Güneydoğu illerinde Cumhuriyet'in ilk yıllarında çıkan isyanlar ve huzursuzluğun yaratmış olduğu negatif ortam yeni Türk devletinin bu yıllarda bölgedeki politikalarını etkilemiştir. Dolayısıyla bu meselelerin çözüme kavuşması adına CHP hükümetleri farklı tarihlerde bir dizi yeni teşkilat ve yasal düzenlemelere başvurmuştu (Köse 2019:314).

Bitlis Belediyesi, halkın sosyal alandaki ihtiyaçlarını tespit etmek ve gerekli çalışmalarda bulunmak amacıyla faaliyetlerini yoğunlaştırmıştır. İlk adım olarak şehirde durumu iyi olmayan ailelere gerekli yardımlar yapılmıştır. Ayrıca 1931 yılının mayıs ayından şubatın sonlarına kadar yardıma muhtaç ailelere toplam 1462 lira destekte bulunduğu aktarılmıştır. Bunun haricinde durumu olmayan hastalara da ücretsiz bir şekilde sağlık desteği de sağlanmıştır (Son Posta, 26 Nisan 1932: 4). Öte taraftan Bitlis'te imar faaliyetlerinin başlamış olduğu ve şehrin en işlek üç büyük hamamı modern bir şekle getirildiği aktarılmıştır. Hamam kültürü bakımından zengin tarihi yapıların şehirde olduğu belirtilmiştir. (Niyazi Yılmaz, Son Posta, 4 Ekim 1932: 4).

Bölgenin sosyal açıdan en önemli aktivitesi olarak öne sürülen eğlenceleri de genelde hususi toplantılardan ibarettir. Dolayısıyla Bitlis halkı, vaktinin çoğunu kahvehanelerde geçirmekte ve farklı oyunlar oynayarak zaman geçirdikleri yazılmıştır. Bu bağlamda halkın en çok oynadığı ve zaman harcadığı oyun aznif oyunudur. Beşer beşer sayı yazılan bir tür domino oyunu olarak da bilinen "aznif" in çok oynandığı ve eğlenceli sahnelere neden olduğu ifade edilmiştir. Sadece aznif oyunu değil aynı zamanda bölgenin oyunlarının da oynandığı ifade edilmiştir (Akşam, 18 Ekim 1933: 6).

Hava şartlarından kaynaklı olarak Bitlis'te kış mevsiminin hayatı her açıdan felce uğrattığı, koşulların çok zor olmasından kışın şehirde nüfusun azalmasına neden olduğu belirtilmiştir. Nitekim durumu elverişli olan Bitlislilerin ise kış mevsimini geçirmek üzere başka yerlere göç ettiği ileri sürülmüştür. Kardan dolayı ulaşımın sekteye uğraması üzerine posta-telgraf işleri hayvanlarla sağlanır. Bu da haftada üç gün ile sınırlı kalmaktadır. İstanbul gazeteleri ancak sekiz günde bir okunmaktadır. Hayvanlarla taşınan posta evraklarının kar ve yağmurdan ıslanmasından dolayı bazen gazete ve mektupların ıslanmasına neden olmaktadır. Bitlis'te sosyal hayat ise kıştan dolayı oldukça sönük geçmektedir. Bölge halkı gününü geçirmek amacıyla aile ziyaretlerine ek olarak her cumartesi belediye salonunda verilen konferanslara katılarak hoş vakit geçirirler. Bu konferansa aileler de büyük oranda katılım sağlamaktaydı. Sosyal hayatı canlı tutmak ve bölge halkının eğlenceli zaman geçirmek için farklı aktivitelerin düzenlenebilmesi ile sağlanabilirdi. Yılmaz, bir müzik evi veya tiyatro grubunun kurulmasını bu açıdan önemli görmüştür (Yılmaz, Akşam, 18 Aralık 1936: 6).

Son Posta gazetesi: "Bitlis'te sosyal teşekküller ıslah ediliyor" manşeti ile bölgede Halkevi, Çocuk Esirgeme Kurumu, Hava Kurumu ve futbol takımı gibi önemli kurum ve kuruluşların toplum yararına çalışmalar yürüttüğüne değinilmiştir. Bu kurumlar içerisinde Halkevi ile futbol cemiyeti, sosyokültürel hayatın canlı tutulmasında önemli işlere imza atmaktadır. Diğer kurumların ise ismen mevcut oldukları halde fiili sahada bir canlılık gösteremediklerinden dolayı eleştiri oklarının hedefindeydi. Halkevi, faaliyetlerini üç şube ile yürütmektedir. Bitlis il olduktan sonra şubelerin sayısı artırılmış, sosyokültürel hayata daha fazla dokunacakları öne sürülmüştü. Halkevinin bu noktaya gelmesinde valinin desteği özellikle vurgulanmıştı. Ancak faaliyet alanının genişlemesi üzerine halkevinin daha geniş ve rahat bir alana taşınması istenmişti. Bunun üzerine Birinci Umumi Müfettiş Abidin Üzmen' in 25 bin liralık bir Halkevinin yapılmasını söylemesi bölgede büyük bir sevincin yaşandığına vesile olmuştu. Yeni bina ile birlikte şubelerin sayısının da artması ve faaliyetlerin daha çok yapılması demektir. Halkevinin üye sayısının artması üzerine eski binanın kapasitesinin yetersizliğinden dolayı herkese ulaşılamadığı belirtilmiş ve bu yeni

bina ile beraber bir arada bulunmanın mümkün olacağına işaret edilmişti. Çünkü iki odadan ibaret mevcut Halkevinin böyle bir amaca hizmet etmekten uzak olduğu ifade edilmişti. Mesela balo, tiyatro ve konferans gibi halka açık etkinliklerde daha önceki Halkevinin küçüklüğünden dolayı katılımın sınırlı olmasına neden olmaktaydı. Ancak yeni yapılacak halkevinin böyle bu sorunla karşılaşması meselesi de kapanacağı ümit edilmekteydi. Son Posta gazetesinde konu ile alakalı şu sitem oldukça anlattıcıdır: *“bugüne kadar hep belediyede mi, ev için söz de salonluk vazifesini yapan metruk kilise de mi, mekteplerin birinde mi, nerede bu şeylerin yapılabileceği, günlerce süren müzakerelere mevzu olur, nihayet yerinde, ıztırlarla karar kılınır, balo ve konferanslar işte bu şekilde, bu yerlerin birinde verilmiş. Düşününüz ne sıkıntı”* (Son Posta, 2 Nisan 1937: 5).

Son Posta gazetesinde “Bitlis’te Hayat” manşeti ile sosyal, imar, kültür ve sağlık alanları ile ilgili geniş bir değerlendirme yapılmıştır. Bu bağlamda bölgenin en büyük sıkıntıları arasında yol, okul ve sağlık alanlarında yaşanan problemlerden oluştuğu yazılmıştır. Son Posta gazetesi konuyu sütunlarına taşıyarak yetkililerin bu alana dikkatini çekmek istemiştir. Bilindiği üzere bütçenin haziran ayında meclisteki görüşmelerden sonra açıklandığı belirtilmiştir. Buradan vilayetler imarına ayrılan ödeme hisselerin kullanımı için ancak temmuz ayının sonlarında ya da ağustos ayı içinde gönderildiği, uzak vilayetlerin eline temmuz sonunda geçtiği belirtilmiştir. Dolayısıyla bölgede imar işlerinin başlaması için bu ödemelerin yapılmasına bağlıdır. Nitekim bunların da ödemesi temin edilmeden yapılması yasaklanmıştır. Sonra artırma, eksiltme; kanununa göre yirmi gün gibi bir süre verilmektedir. Talip çıkmadığı durumda on gün daha ek süre verilerek uzatılacaktır. Yine talip çıkmazsa bir ay müddetle, pazarlıkla ihale edilmek üzere ikinci bir ek süre daha verilecektir. Bu müddet bitinceye kadar da talip bulunmazsa emanet kararı verilecek, komisyon kurulacak ve işe başlanacaktır. Nitekim bu işlemlerin eylülün sonuna denk gelmesi ve inşaat mevsiminin geçmesi demektir. İlkbaharda ise çalışma mevsimi Mayıs ayının başlarında olacağı için ödemelerin mayıstan sonraki aylara nakli, bugünkü mevzuata göre mümkün olmadığı için bu süre zarfında önemli bir iş yapmanın imkânsız olduğu vurgusu yapılmıştır. Harap, perişan ve yıkılmaya yüz tutan hükümet konağının tamir ve tadilatı için devletten, Allah razı olsun, önemli bir oranda bütçenin ayrıldığı belirtilmiştir. Fakat tespit edildiği kadarıyla bu hallerden dolayı paranın çok az kısmı sonbaharda, bir miktarı da ilkbaharda sarf edilebildi, üst tarafı tamire muhtaç kısımlarla birlikte kaldı. Şimdi yeniden paranın harcanması yönünde yetki alındıktan sonra tekrar çalışmaların başlanacağı ileri sürülmüştür (Son Posta, 19 Haziran 1937: 5).

Sağlık

İktidar bu dönemde sağlık alanında uluslararası örgütünü kurmak, hastaneler açmak, doktor ve diğer sağlık personeli açığını kapatmak için önemli girişimlerde bulunmuştur. Sağlık alanındaki eksikliklerin giderilmesi, salgın hastalıklarla mücadele etmek, çocuk ölümlerini azaltıp nüfusu arttırmak ve yurtdışından gelebilecek salgın hastalıklara karşı tedbirler alınmıştır. Öte taraftan halkın sağlığını tehdit eden frengi, sıtma, trahom, çiçek gibi salgın ve bulaşıcı hastalıklara karşı da mücadele yürütülmüştür. Sağlık alanındaki eksikliklerin etkisi taşrada etkisini daha çok hissettirmiştir. Özellikle hastane ve doktor sıkıntısı Doğu ve Güneydoğu’da en çok hissedildiği yerlerdi (Kardaş 2019: 1944).

Bitlis'te hem hava koşulları hem de bölgenin yapısından kaynaklı sağlık alanında sorunların yaşanmasına neden olmuştur. Mesela ağır kış şartlarından dolayı havanın çok soğuk olmasından kaynaklı şehirde grip salgının yayılması üzerine bazı önlemlerin alındığı aktarılmıştır. Öyle ki şehirde bir nevi karantina uygulaması dahi söz konusu olmuştur. Buradaki amaç hastalığın daha fazla yayılmasını engellemektir. Grip salgını bayrama denk gelmiş ve salgın devam ettiği için bayram ziyaretlerinin yasaklandığı belirtilmiştir. (Son Posta, 11 Şubat 1932: 1) "Bitlis'te Menenjit" manşeti sağlık ile ilgili haberleri halka ulaştıran Son Posta gazetesi, Bitlis'te çeşitli hastalıkların görülme olasılığının çok fazla olduğunu yazmıştır. Bunlardan biri de menenjit hastalığıdır ve bu hastalığına yakalananların sayısı gittikçe çoğaldığı bilgisi paylaşılmıştır. Bu durum karşısında İl Sağlık Müdürlüğü hastalığın daha fazla yayılmasını engellemek adına tedbirler almıştır. Menenjit salgının önlenmesi için menenjite yakalananlar tespit edilmiş ve üç ev olduğu ileri sürülen bu kişilere karantina uygulanmıştır (Son Posta, 23 Mart 1932: 4).

Niyazi Yılmaz köşesinde "Bitlis'te Can Kurtaran Bir Yuva" başlıklı yazısında Bitlis'in sağlık durumuna değinmiştir. Burada Bitlis'te sağlık hizmeti sunan hastane hakkında bilgiler verilmiştir. Bitlis Memleket Hastanesi'nin 25 yataklı olduğu ve burada sağlık adına iyi işlerin yapıldığı aktarılmıştır. Sağlık çalışanları ile halk arasında samimi bir havanın egemen olduğu, hastanenin değerli operatörünün halkın sevgisini kazandığı öne sürülmüştür. Bölgenin hem hastane hem de doktorsuzluk yüzünden uzun süredir sıkıntı içerisinde olduğu ancak Memleket Hastanesi sayesinde bu günlerin geride kaldığı paylaşılmıştır. Halkın bu kuruma karşı şükranlarını ileten Yılmaz, ayrıca imkânlar dâhilinde hastanenin donanımlı hale getirilmesini de halk adına temenni etmiştir. Bu temenninin altında yatan sebep ise çevre illerden hastaların bazen buraya getirilmesinden kaynaklıydı (Niyazi Yılmaz, Son Posta, 24 Haziran 1932: 4).

Akşam gazetesi Yılmaz'ın aksini düşünmektedir. Bölgenin sağlık sorunlarını aktaran gazete Bitlis'in tek hastanesi olan Memleket Hastanesi'nin uzaktan bakılınca çok muhteşem görünmektedir. İçinde yüzlerce hastanın barındığı hissini vermektedir. Fakat gerçekte bina hastane için uygun değildir, içinde de pek az hasta vardır. Hastane, kira karşılığı tutulduğundan dolayı eksiklikleri de hayli fazladır. Öyle ki bazı odaların zemini topraktır. Buranın tam teşekküllü bir hastane olması için eksikliklerin tamamlanması şarttır. Bunun haricinde hastanenin kadrosu yirmi beş kişiliktir, fakat Bitlisliler hastaneye pek gelmiyorlar, mecburi bir durum olmayana kadar hastaneye başvuranların sayısı bir elin parmağını geçmiyor. Bitlis'te en çok görülen hastalıklar bronşit ve zatürredir. Hastanenin doktor kadrosu zayıftır. Memleket Hastanesi'nde tedavilerin tamamen ücretsiz olduğu, herkesin aynı şekilde muamele gördüğü de ayrıca ifade edilmiştir (Akşam, 18 Ekim 1933: 6).

Coğrafi şartlarından dolayı kış bütün şiddetiyle etkisini göstermektedir. Her taraf kar altındadır ve soğuk çok şiddetlidir. Bu yüzden nezle, grip, anjin gibi hastalıklar kış ile beraber salgın halini almaktadır. Sağlık müdürlüğü hastalıklarla mücadele etmek için daha kış bastırmadan önlemini almıştır (Akşam, 15 Ocak 1937: 6).

Tan gazetesinin manşetine taşıdığı "Hastane lazım" başlığı ile Bitlis'in bu alandaki eksikliği sorgulanmıştır. Bitlis'in en önemli ihtiyacı modern bir hastanedir. Hastanenin yalnız Bitlis'in değil aynı zamanda Doğu ve Güneydoğu illerinin de ihtiyacını karşılamış olacaktır. Nitekim Van, Erciş, Ahlat, Reşadiye gibi yerlerden kışın hastaların motorla Tatvan'a naklini kolaylaştıracaktır. Van, Muş, Siirt, Batman gibi yerlerde apandisit, fitik

hastalığının tedavisi için Diyarbakır'a kadar gitmeleri olanaksızdır. Donanımlı bir hastanenin olmayışı buradaki hastaların kaderine terk edilmeleri demektir. Bundan ötürü bölgenin ihtiyacını karşılayacak modern bir hastanenin yapılması şarttır (Tan, 8 Şubat 1937: 8).

Nitekim Umumi Müfettişlik tarafından yapılan açıklamada bölgede 46 ilçenin 31'inde doktor eksikliğinden kaynaklı sağlık işlerinin aksadığı dile getirilmişti. Dolayısıyla bu sıkıntının giderilmesi için Sağlık Bakanlığı'na başvurulmuş ve gerekli önlemlerin alınması kararlaştırılmıştı. Öte yandan bölgede yaygın bir şekilde etkili olan sıtma ve trohom hastalığına yönelik eyleme geçilmesi de istenmişti. Toplumunu kemiren bu hastalığın en kısa zamanda yok edilmesi için ciddi ve acil önlemlerin alınması özellikle vurgulanmıştı. Müfettişliğin sağlık alanında önemli atılımlara ön ayak olduğu söylenebilir. Özellikle bölge açısından önemli bir konumda olan Diyarbakır'da kurulacak modern bir hastane için 1.200.000 lira maliyet çıkarılmıştı. Yanı sıra Van'da sağlık sisteminin genişletilmesi ve yeni ekipmanlarla kuvvetlendirilmesi de arzulandı. Bölgenin diğer yerlerinde de yeniden yapılacak sağlık kuruluşları için incelemelerin yapıldığı öne sürülmüştü. Bu incelemeler bittikten sonra yapılacak bir program kapsamında işe konulacağı belirtilmişti. İlk iş olarak Bitlis hastanesinin eksiklikleri tespit edilecek ve bu hastane modern bir hale getirilecektir. Tatvan (Van Gölü kıyısında güzel bir merkez olacak kabiliyette bir iskele) ve Havasor'da yeniden göçmenlerin yerleştirilmesi söz konusudur. Bu iki ilçenin ileride doğunun en güzel yerleşim merkezleri olacağı inancı paylaşılmıştır. Bunun için de oralarda modern bir yapılanmaya gidilmesi belirtilmiştir (Akşam, 30 Temmuz 1937: 1).

Hastalığın kış mevsiminde giderek çoğaldığı özellikle Bitlis'in hava koşulları hatırlatılarak her kış olduğu gibi bu kışında oldukça sert geçtiği, hastası olmayan evin kalmadığı belirtilmiştir. Büyükten küçüğe herkesin hastalık geçirdiği çok zor günlerin yaşandığı aktarılmıştır. Genellikle yaygın olan hastalıklar; kızamık, zatürre, akciğer iltihabı, tifo, anjin, grip, bronşitten oluşmaktaydı. Kıştan dolayı şehirde hayatın adeta durma noktasına geldiği şu şekilde belirtilmiştir: *“zaten normal şeraiti içinde geçen kış, bilhassa kış çalışmaları şekline bigâne olan bu havalide her çeşit faaliyeti durdurdu, bu sene büsbütün akim kıldı. Çarşı, Pazar bile seyrek. Ortada çalışır gibi gözükür tek kafile, hiç olmazsa umumi yolları kardan temizlemeğe özenen belediye çalışanları. Onlarda iğne ile kuyu kazıyorlar”* (Son Posta, 2 Nisan 1938: 5).

Spor

Mustafa Kemal Atatürk, bizzat sportif faaliyetlere önem vermiş ve bu konunun üzerinde durmuştur. Atatürk'ün “Ben sporcunun zeki, çevik ve aynı zamanda ahlaklısını severim” ifadesi bunun en açık örneğidir. Dolayısıyla Cumhuriyet'in ilk yıllarında gençlerin sporla ilgilenmesi adına birtakım adımlar atılmıştır. Sporun hem sosyalleşmenin hem de sağlıklı bir toplum yaratmada rolü çok büyüktür (Aykın vd. 2013: 241).

Bitlis ile ilgili spor haberlerine bakıldığında sportif faaliyetlerin yoğun bir yer kapladığı söylenebilir. “Şark Vilayetlerinde Spor Faaliyeti Artıyor” manşeti ile doğuda gençlerin sosyal aktiviteleri arasında önemli bir pay elde eden spor müsabakaları üzerinde durulmuştur. Bu bağlamda Bitlisli gençler tarafından kurulan Bozkır ve Karlı Yurt kulüpleri arasında bir futbol müsabakası düzenlenmiştir. Halkın katılımı ile oldukça heyecan yaratıcı bir atmosferde oynanan maç büyük bir ilgi uyandırmıştı. Aslında bu ilginin en önemli sebebi Bitlis'te ilk defa yapılan bir futbol karşılaşmasıydı. Bitlisli sporcuların yakında Van'da

yapılacak olan iller arası oynanacak müsabakaya davet edilmesi de şehirde sevinçle karşılanmıştı. Bu müsabakanın Bitlis için oldukça önemli olduğu şüphesizdir. Van'da yapılacak olan müsabakaya Bitlis, Muş, Siirt, Van ve Diyarbakır takımları davet edilmişti. Bu iller arasında birinci olacak takıma Halkevleri namına kupa verilecektir. Takımlar arasında kıyasıya bir rekabetin yaşanacağı da ayrıca eklenmişti. Buradan hareketle doğuda spor faaliyetlerinin ilerleme aşamasında olduğu ve bunun desteklenmesi gerektiği belirtilmiştir (Niyazi Yılmaz, Son Posta, 7 Haziran 1932: 8).

Son Posta gazetesinde Bitlis'te kurulan yeni bir futbol takımı "Esnaf Kulübü" başlığı ile sütunlarına taşıdığı haberde Bitlis'te spora büyük bir ilginin olduğu yazılmıştır. Devamında yeni başlayan spor faaliyetleri halk nezdinde de büyük bir ilgi uyandırmıştır. Bu bağlamda esnaflar da kendi aralarında örgütlenerek "Esnaf Kulübü" ismi ile bir futbol takımı kurmuştur. Kulübün başına da başkan olarak eski kaymakam Rauf Bey getirilmiştir (Son Posta, 25 Eylül 1932: 4).

Bitlis, Van, Erzurum, Diyarbakır, Muş ve diğer doğu şehir ve ilçelerinde sporun oldukça ilerlediği ve bu iller arasında müsabakaların yapıldığı bilgisi verilmiştir. Özellikle Muş'un burada ayrı konumda değerlendirildiği görülmektedir. Muş'ta sporun iyi bir ilerleme kaydettiği bunun neticesinde profesyonel anlamda spor kulübünün kurulduğu aktarılmıştır. Sporcuların Muş'un adını yükseltmek amacıyla daima çalıştıkları ileri sürülmüştür. Muşlu sporcuların Bitlis, Van ve Mardin takımlarına karşı başarılı bir grafik sergilemeleri özellikle belirtilmiştir. Bu başarılar üzerine Umumi Müfettiş İbrahim Tali Bey, Muş'u ve takımı tebrik ettiği yazılmıştır (Son Posta, 1 Ekim 1932: 7).

Bölgede genel olarak sporun önemli bir konumda olduğu muhakkaktır. Gençler arasında spor en revaçta olan etkinliktir. Bundan ötürü sürekli olarak takımların kurulduğu söylenebilir. Mesela "Bitlis'te Yeniden Bir Kulüp Teşkil Edildi" manşetinde de anlaşılacağı üzere Bitlis'te sporun gelişme kaydettiği ve yeni takımların kurulduğu haberleri sürekli paylaşılmıştır. Haber konusu olan bir diğer önemli gelişme ise esnafların kuruluşunda rol oynadığı takımın "Yıldırım Spor" isminde bir spor kulübü olduğu görülmektedir. Bu kulüple Bitlis'in köklü geçmişi olan "Güzeldere" kulübü arasında her gün egzersiz maçları yapılmaktadır. Yakında bu kulüplerin müsabaka maçları başlayacaktır (Son Posta, 15 Aralık 1932: 8). Bu durum toplumsal birliğin sağlanmasına da katkı sunmuştur.

Bitlis'in coğrafi yapısı gereği dağlık ve taşlık olmasına rağmen burada spora yoğun bir eğilimin varlığı dikkat çekmektedir. Özellikle futbol alanında göze çarpan bu eğilim gençlerin bu alanda ilerlemesine vesile olmaktadır. Doğanın elverişsizliği, Bitlis gençlerinin spordaki zevk ve heveslerine engel teşkil etmemekteydi. Bütün bu olumsuz şartlara rağmen Bitlis'te iki spor kulübünün kurulduğu görülmektedir. Bunlardan biri Güzeldere diğeri ise Yıldırım Spor' dur. İki kulüp ilişkilerinde samimi ve dostane bir yaklaşım vardır. Bitlisli sporcular Muş'ta, Muş sporcularla bir maç yapmışlardı. Bu maç başladığı andan ve bitimine kadar samimi bir ortam içerisinde devam ettiği öne sürülmüştür. Öyle ki Muşlu gençlerin sporculara gösterdikleri ilgi ve samimi yaklaşımın oldukça memnuniyet uyandırdığı vurgulanmıştır. Maçı kazanan tarafın Bitlisli sporcular olmasına rağmen Muşlu taraftarların centilmenliğinin görmeğe değer olduğu ifade edilmiştir. Bitlisli gençlerin elde ettikleri bu galibiyetin Bitlislilerin övünç kaynağı olarak paylaşılmıştır. Öte yandan Muş'ta ve Bitlis'te oyuncuların şerefine eşraf ve belediye tarafından verilen ziyafetin ise spora verilen önemi göstermektedir. Muş galibiyetinden sonra Bitlisli sporcular, Diyarbakır, Van takımlarıyla da

birer maç yapmak için çok sıkı bir şekilde hazırlandıkları aktarılmıştır (Akşam, 18 Ekim 1933: 6). Böylece spor karşılaşmaları bölge halkının birbirlerine ısınmasına da yardımcı olmuştur.

Güzeldere Spor Kulübü ile Halkevi bünyesinde spor faaliyetlerini yürüten spor şubesi arasında maçlar düzenlenmiştir. Bitlis'te spor faaliyetlerinin yapılması neticesinde önemli gelişmelerin yaşanacağı belirtilmiştir. Özellikle Halkevinin bu noktadaki çalışmaları şehrin spor aktiviteleri açısından önemlidir. Bitlis'te sporun gelişmesi adına Güzeldere Spor Kulübü ile Halkevi spor şubesinin ilk amacı Bitlis'te sporun gelişmesini sağlamaktır. Daha sonra Diyarbakır, Van, Muş, Siirt gibi çevre illerle spor müsabakaları düzenleyerek Bitlis'in bu alandaki başarılarını göstermektir (Son Posta, 24 Mayıs 1934: 4). Yanı sıra Son Posta gazetesinde "Spor İşleri" başlığı ile okuyucularıyla paylaştığı haberde bölgede spor faaliyetleri üzerinde durulmuştur. Her ilde valilerin başkanlığında bir asbaşkanla kulüplerden alınan 3 üyeden oluşan bir idare heyetinin yönetiminde bir spor bölgesi oluşturulmuştur. Bitlis'te asbaşkan Ağâh Yüce, disiplin heyeti de Tekel Genel Müdürü Emin Özbeyli ile Belediye Başkanı Suphi Menteş ve avukat Ziya Gelibolu'dan oluşmaktadır. Bitlis'te Güzeldere ve Süphan kulüpleri ile cirit ve atlı spor kulüpleri vardır. Spor sahalarının yapımına ve düzenlenmesine başlanmıştır. Spor sahasının düzenlenmesi için 20 bin liralık bir masrafa ihtiyaç duyulmuştur. Birinci Umumi Müfettişlik bu noktada yardımda bulunacağını, 3 bin lira vererek desteğini göstermiştir. Bunun haricinde tribün inşaatı içinde gerekli çalışmalar yapıldığı bilgisi paylaşılmıştır (Son Posta, 12 Ekim 1937: 5). Gençlerin isteklerinin iktidar tarafından karşılık bulduğu söylenebilir.

Bitlis'te spor aktiviteleri ile ilgili geniş çapta yapılan haberlere yukarıda da değinilmiştir. Sadece futbol takımları değil aynı zamanda sporun bir diğer önemli dalı olan ve ata sporu olarak bilinen "Cirit ve Binicilik" kulübünün kurulduğu da özellikle belirtilmiştir. Kültürel bir miras olan cirit oyunu, bölgede en çok sevilen spordur. Halkın bu sevgisini daha fazla kökleştirmek, at neslini ıslah etmek amacıyla Bitlis'te bir "Cirit ve Binicilik Kulübü" kurulmuştur. Kulüp bünyesinde çeşitli oyunlar düzenlenmektedir. Kulüp sayesinde bölge halkının ciride karşı olan ilgisi hayli artmış ve bölgede cirit oyununa büyük bir eğilim gösterildiği ısrarla vurgulanmıştır (Ulus, 30 Mayıs 1938: 6). Bu oyun ile birlikte cirit ve atçılık gibi kültürel geçmişi önemli olan değerlerin canlı kalması sağlanmıştır.

Bitlis'te spor faaliyetlerinin hayli ilerlemiş olduğu ve daha da gelişmesi adına idari bir takım düzenlemelere ihtiyaç duyulduğu ve bu uğurda çalışmaların yapıldığı belirtilmiştir. Bu bağlamda Asbaşkanlığa Tekel Başmüdürü Emin Özbel, yardımcılığa defterdar Sıtkı Göker, sekreterliğe de futbol ve kültür müdürü Siret İstemi atanmıştır. Vali Rıfat Şahinbaş'ın başkanlığında ve haftanın belirli günleri Bitlis'te spor faaliyetlerinin gelişimi için toplantıların yapılacağı paylaşılmıştır. Bitlis'te Cirit ve Atlı spor, Güzeldere, Van Gölü İş (Vangöliş) ve Sübhanspor isimlerinde dört kulübün aktif faaliyette olduğu bildirilmiştir. Kısa bir süre önce Ağâh Yücen' in başkanlığında kurulan cirit ve atlı spor kulübü süre içerisinde yüze yakın üyesi ile bölgede biniciliğe karşı bir eğilimin artmasına vesile olmuştur.

Ayrıca burada cirit oyununa özellikle dikkat çekilmek istenmiş, eski ve milli bir sporumuz olan ciridin yeniden canlanması hususunda gösterilen gayretin bölgede derin bir sempati uyandırdığı belirtilmiştir. Bu amaçla her pazar günleri cirit oyununun oynandığı ve büyük bir rağbet gördüğü aktarılmıştır. Bitlis Güzeldere futbol takımı bölgede yaptığı

başarılarından dolayı adından söz ettirmeyi başarmış şerefli bir geçmişe sahiptir. Yalnız idarecilerinin Bitlis'ten ayrılmaları ve gelir kaynaklarının azalmasından ötürü takımın başarısına gölge düşürdüğü özellikle belirtilmiştir. Bu kötü gidişatin engellenmesi adına kulüp yeni idare heyeti kurmuş ve başkanlığa da kültür müdürü Siret İstemi'yi getirmiştir. Aynı zamanda Güzeldere Spor Kulübü'nün eski oyuncusu olan Siret İstemi'nin kulübün başına getirilmesi eski başarılı günlere geri döneceği ümidini doğurmuştur. Vangöliş Spor, Van Gölü İşletme İdaresi'nin Tatvan ilçesinde kurduğu takımdır. İşletmenin müdürü Tefvik Çiriğ'in başkanlığında kurulan kulüp, futbol dışında deniz sporları ve atletizm alanına yönelmiştir. Vangöliş Spor Kulübü'nün kurucu Tefvik Çiriğ'in bu atılımı bölgede deniz sporlarına karşı yeni bir spor alanının oluşmasına ve deniz sporuna karşı ilginin artacağına işaret edilmiştir. Süphanspor kulübü Van Gölü sahillerinde Ahlat ilçesine bağlı Adilcevaz'da kurulmuş bir futbol takımdır. Bölgenin tanınmış tüccarı Etem Yiğit'in başkanlığında kurulmuştur. Özetle Bitlis'te spor faaliyetlerinin yoğunlaştığı ve farklı alanlarda kurulan spor kulüplerinin bölge adına faydalı işler başaracağı inancı paylaşılmıştır (Son Posta, 24 Nisan 1938: 5).

Kış koşullarının çok ağır ve uzun süre yerde kalan kardan dolayı kayak sporunun gelişmesi adına önemli alt yapının olduğuna işaret edilmiştir. Bundan ötürü "Bitlis'te Kayak Sporları" manşeti ile konuyu değerlendirme konusu yapan Son Posta, Bitlis kış memleketi olduğundan dolayı kayak sporu açısından oldukça önemli bir merkez olabilir. Ancak bunun için gerekli alt yapının sağlanması gerekmektedir. Kayak sporunun yapılması adına harekete geçen bölge spor müdürlüğünün beden eğitimi genel direktörlüğünden yeteri miktarda kayak malzemesinin tedarik edildiği paylaşılmıştır. Gelen malzemelerden mevsim sonu olmasına rağmen gençlerin kışa hazırlık çalışmalarını yaptığı yazılmıştır. Başta bölge spor müdürlüğü olmak üzere yirmiden fazla bir kayakçı il merkezine yakın yerlerde deneyimli gençlerin himayesi altında eğlenceli kayak eğitimleri yapmışlardır. Bitlis'in genç kayakçıları bu spora karşı büyük bir ilgi göstermişlerdi. Bu spora ilgi duyan gençlerin desteklenmesi neticesinde zaman geçtikçe önemli kayakçıların yetişeceği inancı paylaşılmıştır (Son Posta, 15 Mayıs 1939: 5).

Kültür

Bu dönemde toplumsal anlamda esas olarak modern ve kültürlü bir toplum yaratmak amacıyla oldukça yoğun eğitim ve kültür çalışmaları yürütülmüştür. Özellikle Harf Devrimi'nden sonra ülkede kültürel düzeyin artırılmasına yönelik faaliyetler giderek hız kazanmıştır. Bu doğrultuda Millet Mektepleri, Halk Dershaneleri, Halkodaları, Halkevleri gibi kurumlarla kültürel çalışmalar yapılmıştır. Ayrıca okuma-yazma ve okullaşma oranı çok düşük olan ülkede halkın bilinçlenmesi amacıyla bir eğitim seferberliği başlamıştır. Tek parti iktidarının eğitim ve kültür politikaları bu doğrultuda şekillenmiştir (Türkmenoğlu 2007: 163).

Türkiye'de eğitim ve öğretim konusu bu yıllarda en çok üzerinde durulan konular arasındadır. Ülkede topyekûn okuma-yazma seferberliğinin başladığı yıllardır. Doğu Anadolu'da da bu noktada büyük bir sorunun yaşandığı söylenebilir. Hem okul hem de öğrenci açısından halkın bilinçli bir şekilde hareket etmediği söylenebilir. İktidar halkın kültür seviyesinin yükseltilmesi amacıyla eğitim kurumlarının yaygınlaşması yolunda önemli adımlar atmıştır. Dolayısıyla Bitlis'te de okullaşma oranının hayli düşük olduğu yapılan incelemeler sonucunda anlaşılmaktadır. Dolayısıyla burada yeni okulların açılması

ihtiyacı hâsıl olmuştur. Bitlis'te 1 Orta ve 5 İlkokul eğitim- faaliyetlerini yürütmektedir. Ancak bu okulların ihtiyaç noktasında eksik olduğu belirtilmiştir. Okulsuz kalan çocukların her gün küme küme sokaklarda başıboş dolaştıkları bilgisi paylaşılmıştır. Dolayısıyla bu duruma biran önce çare bulunması yetkililerden istenmiştir. İlkokullardan üçü üç derslikten oluşmaktadır, bunlar tam gün eğitim sistemine geçilirse bu ihtiyacın kısmen de olsa giderileceği önerisi yapılmıştır. Bir diğeri, belki de en önemlisi öğretmen eksikliğidir. Nitekim okullar açılrsa dahi öğretmensiz hiçbir anlam ifade etmez. Durumun vahametini ise ortaokullarda ancak iki öğretmenin bulunduğu belirtilerek gösterilmiştir. (Niyazi Yılmaz, Son Posta, 4 Ekim 1932: 4) Burada halk dersaneleri henüz açılmamıştır. Halk sabırsızlıkla bu dersanelerin açılmasını beklemektedir (Son Posta, 15 Aralık 1932: 8).

Son Posta gazetesinin üzerinde durduğu önemli konulardan biri de eğitim meselesidir Bitlis'te eğitim-öğretim ile alakalı haberleri sütunlarına taşıyan gazete eğitimdeki eksikliklerin üzerine sıklıkla eğilmiştir. Bitlis'te okullaşma oranının çok düşük olduğu 1 orta, 4 ilkokulla eğitimin verildiği ve bunun da ihtiyacı karşılamadığı yazılmıştır. Kaldı ki öğrencilerinde okula gitmedikleri öne sürülmüştür. Bunun haricinde bu okullarda öğretmen sayısının da yeteri kadar olmadığı belirtilmiştir. Mesela ortaokulda sadece üç öğretmenle eğitimin verildiği paylaşılmıştır. Dolayısıyla sağlıklı bir eğitimden bahsetmenin söz konusu olmadığı, eğitim programının hakkı ile uygulanmadığı özellikle ifade edilmiştir. Konu ile alakalı Milli Eğitim Bakanı Reşit Galip Bey'in bu durumdan haberdar edilmesi için kendilerine meseleyi arz eden bir dilekçe gönderildiği ileri sürülmüştür. Bitlis'in eğitim-öğretim ihtiyacının giderilmesiyle beraber önemli gelişmelerin yaşanacağı inancı paylaşılmıştır (Son Posta, 23 Aralık 1932: 4).

Şehrin kültürel dokusuna katkı sunacağı düşüncesi ile sinemaların açılması gündem konusu olmuştur. Bu uğurda belediye otel ve gazinosunda tadilatı tamamlanan sinemanın faaliyete geçmiş olması memnuniyetle karşılanmıştır. Burada ilk izletilen "Melun Tali" filminden sonra "Gece Gülü" filmi de gösterilmiştir. Ancak elektrik noktasında büyük sıkıntılarının yaşandığı ve şehir genelinde elektrik alt yapısının tamamlanmadığı için zaman zaman aksaklıkların yaşandığı belirtilmiştir. Her ne kadar elektrik kesintilerinin yaşanmasına rağmen sinemaya rağbetin arttığı ve sinema kazancını arttırdığı yazılmıştır. Şehirde elektrik meselesinin halledilmesi adına elektrik alt yapısının tamamlanacağı özellikle belirtilmiştir (Son Posta, 8 Ocak 1933: 4). Günümüzde Bitlis'in sinema kültürü adına geçmişin izlerine tanıklık eden 'sinema yokuşu'ndan başka bir şey kalmamıştır.

Kültürel faaliyetler kapsamında bir diğer önemli konu da halkın okuma-yazma oranı üzerinde durulmuştur. Bu bağlamda halkın okuma oranı oldukça düşük olduğundan öncelikli olarak bu eksikliğin giderilmesi amaçlanmıştır. Bu doğrultuda bölgede okuma odalarının açılması ile halkın okuma-yazma oranının artırılması hedeflenmiştir. Son Posta gazetesinin "Bitlis'te Okuma Hevesi Artıyor" manşeti ile okuyucularıyla paylaştığı haberde Bitlis'te eğitim hayatında önemli gelişmelerin yaşandığı belirtilmiştir. Halkodalarının açıldığı ve burada okumaya hevesli insanların olması memnuniyet yaratmıştır. Burada kitap, gazete satışları artmaktadır ve halkta genel olarak bir okuma hevesinin görüldüğü ileri sürülmüştür (Son Posta, 29 Haziran 1933: 4).

Eğitim faaliyetlerinin önemsendiği ülkede 1932 yılında açılmaya başlanan Halkevleri ile önemli adımlar atılmıştır. Bu bağlamda Bitlis'te de bir Halkevinin açılması kararlaştırılmıştır. Akşam gazetesinin manşetine taşıdığı haberde "Bitlis Halkevi" başlığı ile

burada bir Halkevinin açılacağına uyandırdığı mutluluk paylaşılmıştır. Ardından Halkevinin büyük bir törenle açılacağı özellikle belirtilmiştir. Açılış için şimdiden hazırlıkların başladığı bilgisi verilmiştir (Akşam, 19 Şubat 1934: 7). Nihayetinde 23 Şubat 1934 tarihinde açılan Bitlis Halkevi; Dil, Tarih ve Edebiyat, Spor, Kütüphane Neşriyat şubeleri ile çalışmalarına başlamıştır (Akış 2020: 218). Sonraki süreçte Köycülük, Sosyal Yardım ve Temsil Şubeleri de eklenerek Halkevinin faaliyetleri arttırılmıştır (CCA,490.1.1121.89.2). TBMM Birinci Dönem Bitlis Milletvekili ve CHP İl İdare Kurulu Başkanı Arif Özdemir yapılan seçimle Bitlis Halkevi başkanı olarak seçilmiştir (CCA, 490.1.1672.837.1).

Bitlis Halkevi kurulduğu günden itibaren çalışmalarına ara vermeden devam etmiştir. Hâkimiyet-i Milliye gazetesinin manşetine taşıdığı “Bitlis Halkevinde Faaliyet” haberinde Halkevinin faydalı çalışmalara devam ettiği vurgusu yapılmıştır. Öte taraftan devamlı olarak spor egzersizleri yapılmakta, müsamerelerin düzenlendiği aktarılmıştır. Bir diğer önemli çalışma ise halkın bilinçlenmesi ve toplumsal farkındalığın arttırılması adına halka mahsus konferansların verildiği paylaşılmıştır (Hâkimiyet-i Milliye, 26 Ağustos 1934: 3).

Bitlis halkının kültürel faaliyetlere sıcak baktığı ve okuma-yazma öğrenmenin önemli görüldüğü belirtilmiştir. Konu ile alakalı Son Posta gazetesinin sütunlarında yer verdiği “Bitlis’te Kültür Sevgisi” bağlamında bölgede kültürel faaliyetlere büyük önem verildiği yazılmıştır. Devamında ilkokul çağına gelmiş çocukların okula gitmeleri zorunludur. Okuma çağında olup ta okumayan, sokaklarda dolaşan çocuklar polis tarafından takip edilmektedir. Dolayısıyla bölge halkının kültürel anlamda ilerlemesi adına halkevine büyük işlerin düştüğü özellikle vurgulanmıştır. Özellikle halkın kültür alanındaki çalışmalarını hem desteklemektedir hem de kuvvetlendirmektedir (Son Posta, 2 Mart 1935: 4).

Bitlis Halkevi, kuruluş yıldönümü olan 23 Şubat’ta bir gösteri hazırlığı içinde olduğu bilgisi verilmiştir. Metruk bir bina iken yeniden halkevi binası olarak inşa edilen eski kilisenin açılışı 23 Şubat’ta yapılacaktır. Günün anlam ve önemine binaen halkevinde büyük bir gösterinin yapılması planlanmış ve gösteriye bütün halkın davet edildiği belirtilmiştir (Son Posta, 16 Şubat 1935, s. 4). Öte taraftan Halkevi Müfettişlerinden Alaattin Bey, halkevlerinin genel durumunu gözlemek için doğuya geldiği ve son durağının Bitlis olduğu paylaşılmış. Alaattin Bey, gözlem ve incelemelerini yaptıktan sonra Bitlis Halkevi’nin bu çevredeki halkevlerinden çok geri olduğunu ifade etmiştir. Halkevi için yeni bir bina temini ve bunun için de on bin lira kadar bir para tedariki kararlaştırılmıştır. Halkevinden sonra Kızılay’ı da ziyaret eden Alaattin Bey, burada Kızılay yönetici ve çalışanları ile bir toplantı yapmış. Toplantı da kurumun daha canla başla çalışması için yapılması gerekenler konuşulmuştur (Son Posta, 11 Ağustos 1935: 4).

Bitlis, ilçe ve köylerin okul kitapları ile ilgili olarak büyük sıkıntıların yaşandığı, geç gelen kitaplar yüzünden öğrencilerin kitapsız kaldıkları belirtilmiştir. Bundan dolayı öğrencilerin okuma-yazmada büyük güçlük çektikleri ve ilerlemenin hayli yavaş olduğu özellikle vurgulanmıştır (Yılmaz, Akşam, 18 Aralık 1936: 6). Bütün bu olumsuzluklara rağmen halkevlerine emsalsiz bir ilginin olduğu ve bu ilginin büyük bir memnuniyet yarattığı belirtilmiştir. Okuma-yazma bilmeyenler bir metre yakınlığındaki kara ve kısa aldırarak geceleri halkevleri dershanelerini tıklım tıklım dolduruyorlar. Gelecek yıl

halkevleri için daha büyük bir bütçenin ayrılması planlanmaktadır (Akşam, 28 Ocak 1937: 7).

Bölgede kültürel faaliyetlerin önemli derecede arttığı ileri sürülmüş ve “Bitlis mektep orkestrası” başlığı ile konuyu ele alan Akşam gazetesi devamında şu bilgiyi paylaşmış: Elazığ’dan Bitlis’e atanan müzik öğretmeni Sadi Gürel, müziğe olan ilgisinden ve gayretinden ötürü bölgede büyük bir müzik hevesi ve rağbeti uyandırmıştır. Sadi Gürel, çalıştığı okulda ortaokul öğrencilerinden oluşan bir orkestra ekibi kurmuştur. Bu bağlamda okulun orkestrası sürekli olarak yeni çalışmalarla hayli ilerlemiştir. Sadi Gürel, geldiği günden beri kurmuş olduğu gruba vakit ayırmış ve çocukların yeteneklerini ortaya çıkarmak için büyük bir çaba göstermiştir (Akşam, 18 Mart 1937: 7).

Bu bağlamda Umumi Müfettiş Abidin Bey’in, Bitlis’e kazandırmak için yeni bir halkevinin yapılmasına yönelik girişimi gazetede memnuniyet uyandırmış ve böylece şehrin birçok ihtiyacının karşılanmış olacağı inancında doğurmuştur. Gazete bu noktada valiliğe büyük işlerin düştüğünü şu özet cümle ile ifade etmiştir: “*Vali de, hakkı ile beklendiği ve hakkı ile beklenebileceği gibi, inşaat işinde mümkün olan çabukluğu temin ederse keyfe payan yok!*” Halkevi ile ilgili değerlendirmesi bu şekilde olan gazete, diğer kurumlarında büyük bir düzenlemeye ihtiyacı olduğu öne sürülmüştü. (Son Posta, 2 Nisan 1937: 5).

Bunun yanı sıra Bitlis’te okuma-yazma oranının oldukça düşük, okuma ve yazmaya karşı da büyük bir isteksizliğin de hâkim olduğu paylaşılmıştır. Sadece Bitlis değil aynı zamanda diğer civar illerde de durum aynı şekildedir. Oysaki cehaletin etkili olduğu dönemlerde bile bölgede birçok ilim ve fikir adamlarının yetiştiği hatırlatılması yapılmıştır. Tarihi geçmişe atıfla İdris-i Bitlisi, Nefi, İbrahim Hakkı gibi önemli isimler örnek olarak verilmiştir. Öte taraftan doğunun yetiştirdiği ilim insanlarının sadece bu isimlerle sınırlı kalmadığı, sayılarının daha çok olduğu belirtilmiştir. Bölgenin tanınmış insanlarından hareketle doğuda önemli şahsiyetlerin yetiştiği aktarılmıştır. Devamında zulüm devri bastırılınca kadar doğuda bu ilerlemenin devam ettiği ifade edilmiştir. Ancak bölgenin gerilemesinin nedenleri sorgulanmış ve bu durumun padişahların şahsi idaresi, keyfi davranışları ve baskıcı tutumları sonucunda ortaya çıktığı şeklinde değerlendirilmiştir. Dolayısıyla yukarıdaki nedenlerden ötürü buralarda da fikir etkileşimleri durmuş, ilim heveslerinin kırıldığına işaret edilmiştir. Cumhuriyet kurulduktan sonra bölgenin yeniden şekillenmesi için büyük gayretler sarf edilmiştir. Bu bağlamda en önemli öncelik bilinçli bir toplum yaratmak şeklinde tezahür etmiştir. Bunun en önemli yolu ise modern eğitim kurumlarının kurulması ve halkın eğitilmesinde görülmüştür. Doğunun içerisinde bulunduğu bu kötü durumun farkında olan idareciler, kalkınmaya yönelik politikalar geliştirmeye çalışmışlardır. Şu değerlendirme durumu özetler niteliktedir: “*Bu halde bulunan geniş bir yurt parçasının nelere ve nelere muhtaç olduğunu anlamak kolaydır. Hususi ile devlet büyükleri ve hükümet reisi zaman zaman muhitimizde dolaşarak yoksullukları gözleri ile de görmüşlerdir ve şükrediyoruz ki devlet merkezinin yardımı ile başarılacak büyük işlerin bir kısmı ile de sıkı surette alakalaşmışlardır.*” Devamında imkânlar elverdikçe diğer gerekli ihtiyaçlara da çare bulunacağı özellikle vurgulanmıştır. Burada yöneticilere büyük işlerin düştüğü hatırlatılarak gerekli hassasiyetin gösterilmesi istenmiştir. Ardından gelen valilerin ve onlarla birlikte çalışan il yöneticilerinin, rejimin gerekliliklerini kavramış olduklarını, dikkat ve hassasiyetle çalışmaya koyuldukları paylaşılmıştır. Değişikliklerin kalıcı olmasını sağlamak için bilinçli bir toplum yaratmanın en önemli adım olduğu söylenebilir. Bu cümleden Bitlis’te bir “Halk Okuma Odası” açılarak toplumsal yönüne bakan ilk adım

atılmıştır. Bitlis'in kültürel hayatına katkı sunacak olan bu eserin meydana gelmesinde başta Bitlis Valisi olmak üzere ortaokul müdürü Hakkı Arıca ve Hâkim Necati beylerin ismi tarihe not düşülmüştür. Öte yandan yeni halkevinin inşaatı bittiği zaman bu eserlerin giderek çoğalacağı ümit edilmiştir. Bitlis'in kültürel hayatına katkı sunacak olan bu eğitim yuvalarına, okullara ve halkevlerine Bitlislilerin gereken önemi vermesi ve ilgi duyması temenni edilmiştir (Son Posta, 3 Ekim 1937: 5).

Bitlis Halkevi, bünyesindeki şubelerle halkın sosyalleşmesi adına önemli faaliyetlerle çalışmalarını yürütmüştür. Kurun gazetesi halkevlerinin kültürel açıdan bölgeye kattığı değerleri aktarırken, bu tarz etkinliklerin giderek çoğalması gerektiğinin altını çizmiştir. Halkevi Gösteri Şubesi kültürel dokuya katkı sunmak amacıyla tiyatrolar tertip ederek halkın biraraya gelmesinde etkili olmuştur. Bu doğrultuda gösteri şubesi tarafından 'Tarihi Akın' piyesi ile 'Kavga Sonu' adlı iki komedi halka izletilmiştir. Gösteriler birer gün ara ile iki defa oynatılmıştır. Bu iki oyuna ilgi o kadar büyük olmuş ki kadın, erkek ve çocuklardan oluşan insan seli halkevi salonunu tamamen doldurmuştu. Öyle ki, gelenlerden pek çoğu oturacak yer bulamadığından gösterileri ayakta izlemeye dahi razı oldukları aktarılmıştır (Kurun, 11 Nisan 1938: 8).

Bu bağlamda 23 Nisan Ulusal Egemenlik ve Çocuk Bayramı münasebetiyle tiyatro şubesi "Ana" ve "Hasbahçe" piyeslerini başarıyla gerçekleştiren Halkevi, izleyicilerden büyük bir beğeni toplamıştır. Piyeler gündüz çocuklara, akşam vakitlerinde de halka sunulmuştur. Gösterilere devlet erkânından vali, komutan ve birçok kişinin katılımı ile renkli görüntülere sahne olmuştur. Hafta içinde de ilkokul öğrencilerinin velilerine iki gösteri sunulmuş, bu gösteriler de büyük beğeni ile karşılanmıştır. Gösterileri başarılı bir şekilde oynayan ilkokul öğrencileri izleyiciler tarafından tam not almıştır (Son Posta, 15 Mayıs 1939: 5).

Bölgede okuma-yazma oranının artırılması adına çalışmaların yoğun bir şekilde yapıldığı söylenebilir. Mesela Bitlis cezaevinde bir okuma kursu açılarak mahkûmların da bu olanaktan faydalanılması istenmiştir. Dolayısıyla halkın bilinçlenmesi için okuma-yazma kursları aracılığıyla önemli gelişmeler yaşanmıştır. Bu bağlamda biri cezaevindeki hükümlüler diğeri halka olmak üzere haftada üç gün ikişer saat okuma derslerinin verilmesi kararlaştırılmıştır. Bu doğrultuda halkevinde ve cezaevinde iki okuma kursu törenle açılmıştır. Bu kurslarda toplam 60 öğrenciye ders vermeye başlanmıştır (Son Posta, 31 Mart 1940: 6).

Asayiş

Atatürk ve arkadaşlarının Milli Mücadele döneminde olduğu gibi Cumhuriyet'in ilanından sonra da ülkenin asayişine büyük bir önem verdikleri söylenebilir. Halkın huzuru, güvenliği ve refahı için gerekli çalışmalar yapılmıştır. Bu doğrultuda Jandarma ve Emniyet güçlerinin alt yapısında değişiklikler yapılarak daha güçlü bir hale gelmesi sağlanmıştır. Ülke içinde çıkan isyanlar, çeteler, eşkıyalar bu dönemde tehdit unsuru olarak görülmüştür. Nitekim eşkıya konusu üzerinde en çok durulan konu olmuştur. Çünkü ülkenin her yerinde Osmanlı döneminden beri eşkıyalar mevcuttu ve bu eşkıya çetelerinin yok edilmesi asayişin sağlanması adına önemliydi. Dolayısıyla bunlara yönelik önlemler alınmış ve politikalar

benimsenmiştir. Özellikle Doğu ve Güneydoğu'da daha önceki acı tecrübelerden dolayı çok hassas davranılmıştır (Dikici 2017: 123-124).

Bölgenin önemli baş ağrılarında birisi de eşkıyaların halkın huzurunu ve refahını tehdit etmiş olmasıdır. Eşkıyalardan dolayı bölgede ciddi asayiş meselesinin yaşanmış olmasıdır. Özellikle bölgede başıbozuk olarak ifade edilen eşkıyaların halka zarar verdiği söylenebilir. Dolayısıyla bölgede asayişin sağlanması adına güvenlik güçlerinin yoğun bir şekilde çalışmaları belirtilmiştir. Eşkıyaların genelde işlek olan yollarda faaliyetlerini sürdürdükleri anlaşılmaktadır. Bu bağlamda Ahlat'tan Bitlis'e yolcu taşıyan Hamit Efendi'nin otomobili sakal tutan denilen mevkide eşkıyaların saldırısına uğramıştı. Otomobilin önüne çıkan birkaç silahlı eşkıya, şoföre seslenerek bazı şeyler söylemişlerse de şoför aldırılmamış, yoluna devam etmişti. Fakat daha ileride kalabalık bir grubun geldiği görülmüş ve silah sesleri duyulmaya başlamıştı. Şoför Hamit Efendi tehlikeyi anlamış ve otomobilini daha hızlı bir şekilde sürmeye gayret etmişti. Arkadan gelen diğer bir kamyonu da uyararak olası bir tehlikeden kurtarmıştı. Bu sırada dere içinde Ahlat tüccarlarını soyan diğer bir kısım haydut arasından sekiz atlısı da otomobillerin peşine takılmış ve ateşe başlamışlardı. Şoför Hamit Efendi haydutlara karşı tabanca kullanarak yolcularını ölümden kurtarmıştı. Haydutlar, o hengamede Ahlatlılardan birini ayağından vurarak yaralamışlardı. Gelen şikâyetler üzerine bölgede asayişin sağlanması amacıyla jandarma geniş çaplı bir aramaya çıkmış ve çoğu eşkıyayı sağ ele geçirmeyi başardığı bilgisi paylaşılmıştı (Milliyet, 30 Eylül 1930: 3).

Bölgede tehlike yaratan ve halkın güvenliğini tehdit eden eşkıya olaylarının sık sık yaşandığı paylaşılmıştır. Gelen haberler üzerine Nemrut Dağı civarında dört kişilik bir çetenin bu güzergâhta soygunculuk faaliyetlerinde buldukları bildirilmiştir. Bunun üzerine güvenlik güçleri bu çeteyi yakalamak için harekete geçmiştir. Jandarma tarafından pusuya düşürülen grup ile çatışma yaşanmış ve çatışmada iki kişi ölmüş, diğer ikisi de kaçmıştır. Kaçan iki kişinin yakalanması için jandarma birlikleri harekete geçmiştir (Niyazi Yılmaz, Son Posta, 29 Aralık 1931: 1).

Genelde eşkıyaların yoğun olarak faaliyette buldukları yer Bitlis-Muş arasındaki noktada gerçekleşmiştir. Konu bağlamında yine çevreden gelen bilgiler üzerine Bitlis ve Muş arasında Morh köyü (Aşağıkolbaşı) dolaylarında PTT aracına birtakım silahlı eşkıyaların saldırdığı bildirilmiştir. Eşkıyalara geçit veremeyen PTT çalışanları ile silahla saldıran eşkıya grubu arasında bir arbede çıkmıştır. Atılan kurşunlardan birisi şoförün ağzına isabet etmiş ve şoför ölmüş yolculardan biri de ağır şekilde yaralanmıştır. Haberi alan güvenlik güçlerinin bölgeye intikal etmesi üzerine eşkıya grubunun bölgeyi terk ederek kaçtıkları belirtilmiştir. Ağır yaralı olan yolcu da kısa bir süre sonra vefat etmiştir. Jandarma eşkıyaları yakalamak için bölgede derin bir arama hareketi başlatmıştır (Niyazi Yılmaz, Son Posta, 25 Temmuz 1932: 1).

Bitlis-Muş güzergâhında sürekli olarak yaşanan olaylardan biri de hırsızlık ve soygun olaylarıdır. Özellikle yolcu taşıyan araçlar ile posta hizmetini yapanlar bu sorunla sık sık karşılaşmak zorunda kalıyorlar. Niyazi Yılmaz'ın aktardığına göre yine Muş yolunda böyle bir hadise yaşanmış. Postacıyı soymak isteyen bir grup soyguncu jandarmanın haber alması üzerine kaçmak zorunda kalmışlardı. Jandarmanın takibi neticesinde Nemrut Dağı eteklerinde kısırılan eşkıyaların teslim ol çağrısına silahla karşılık vermesi üzerine jandarma ile eşkıyalar arasında çatışma yaşanmıştı. Bu çatışma neticesinde eşkıyalardan birkaçı

öldürülmüş, ikisi de sağ olarak ele geçirilmişti. Kaçan diğer eşkıyaların jandarma tarafından takip edildiği bilgisi verilmişti. Nemrut Dağı civarında saklanan diğer eşkıyaların da yakalanmak üzere olduğu haberi paylaşılmıştı. Bölgede halkın huzur ve asayişini bozan bu tür çetelerin varlığı oldukça fazladır. Ancak güvenlik güçleri tarafından yapılan aramalar neticesinde etkisiz hale getirildikleri belirtilmişti (Niyazi Yılmaz, Son Posta, 9 Ağustos 1932: 1).

Bitlis ve civarında sürekli olarak eşkıyaların faaliyetleri ile ilgili haberlerin basına yansıdığı görülmüştür. Genellikle PTT ve yolcu araçlarına saldıran ve soyan eşkıyaların bölgede zaman zaman cinayet işledikleri de okuyucuyla paylaşılmıştır. Bu bağlamda Bitlis ile Muş arasında PTT aracını soyan haydutların jandarmanın baskını neticesinde ölü ve diri olarak yakalandıkları bildirilmiştir. Yapılan incelemeler sonucunda eşkıyaların uzun bir süreden beri Bitlis ve Muş yolu üzerinde eşkıyalık yaptıkları anlaşılmıştır. Bölgenin huzurunu ve asayişini bozan bu çetelerin Mutki'deki Velo aşiretine mensup olduğu bilgisi verilmiştir. Güvenlik güçlerinin bu çeteyi yakalamak için bölgede teyakkuz halinde olduğu ileri sürülmüştür. Eşkıya grubunun Nemrut Dağı civarında yolu kesip kapatmak, sonra da yolcuları soymak girişiminde buldukları aktarılmıştı. Halkın şikâyetleri üzerine bölgede devriye atan güvenlik güçlerinin olay yerine intikal etmesiyle çatışma yaşanmıştır. Jandarmanın teslim ol çağrısına silahla karşılık veren eşkıya gurubu üzerine harekete geçen güvenlik güçleri on tanesini ölü ve iki tanesini de diri olarak yakalamaya muvaffak olmuşlardır. Eşkıya grubunun bertaraf edilmesi üzerine bölge halkını çok sevindirmiş ve bu suretle halkın huzurunu bozan bir tehlike daha giderilmiştir. Ölü olarak ele geçirilen haydutlar teşhir edilmek üzere şehir merkezine getirilmiştir. En önemlisi de çetenin lideri Sadrettin'in de ölüleri arasında yer almış olmasıydı (Niyazi Yılmaz, Son Posta, 21 Ağustos 1932: 1).

Eşkıya faaliyetlerinde bulunan grupların güvenlik güçleri tarafından sürekli takip edildiği bilgisi paylaşılmıştır. Uzun bir süredir Muş-Bitlis yolu üzerinde eşkıyalık faaliyetlerinde bulunan Velo aşiretine mensup eşkıyalar son günlerde hayli saldırılarda bulunmuşlardır. Bu bağlamda Muş'tan Bitlis'e gelen PTT aracına saldırarak soymuşlardı. Eşkıyaların bu faaliyetleri giderek artınca bölge halkı bu durumdan rahatsız olmaya başlamıştı. Artık önüne gelene saldırılarda bulunuyorlar ve soygun yapmaktan geri çekinmeyen bu eşkıyalar Nemrut Dağı civarında yol keserek hadlerini aşmıştı. Şikâyetler üzerine bölgede asayişini sağlamak amacıyla jandarma kuvvetleri bu eşkıyaları bertaraf etmek için üzerlerine gitmişti. Jandarmalar eşkıyaların etrafını sardıktan biraz sonra haydutlar ateş açmışlardı. İki taraf arasında uzun bir süre atış yapılmış bu durum pek şiddetli olmuştu. Nihayetinde eşkıyaların bir kısmı imha edilmiş ve sağ olarak ele geçirilenler ise yakalanmıştı. Böylece bölgede huzuru ve asayişini tehdit eden bir eşkıya grubu daha bertaraf edilmişti (Akşam, 27 Ağustos 1932: 5).

Ayrıca bölgede namı duyulmuş ve birçok defa eşkıyalık faaliyetlerinde bulunmuş olan meşhur eşkıyalardan Ferho oğullarından Hasan bölgenin jandarma komutanı Aziz Bey'in gayreti ile yakalanmıştır. Ferho adındaki şahsın halkın huzurunu ve asayişini bozan eşkıyaların başında gelmekteydi (Akşam, 18 Şubat 1934: 6). Anadolu gazetesinde Bitlis ile Diyarbakır arasında bir çetenin yolcuları soyduğu bilgisi paylaşılmıştır. Haberin detayları şu şekilde kaydedilmişti. Bitlis'e gitmek üzere Diyarbakır'dan hareket eden bir yolcu kamyonu, Siirt'in Kamandı Köyü civarında çetecilerin saldırısına maruz kalmış ve yolcularla eşkıyalar

arasında çatışma meydana gelmiştir. Çıkan bu çatışma neticesinde beş yolcunun öldüğü, üç yolcunun da çeşitli yerlerinden yaralandığı bilgisi paylaşılmıştır. Bu olayı haber alan güvenlik güçlerinin eşkıyaların yakalanması için harekete geçtikleri ifade edilmiştir (Anadolu, 25 Temmuz 1937: 3).

Ulaşım

Cumhuriyet'in kurulduğu ilk yıllarda ülkenin ekonomik kaynaklarından en çok faydanın sağlanmasında ulaşım/ulaştırma tesislerine ihtiyaç duyulmuştur. Öte yandan bu ihtiyaca ek olarak ulus devlet oluşturma aşamasında da siyasi, sosyal ve ekonomik yapının bütünleşmesi açısından ulaşım ya da ulaştırma sisteminin gerekliliği yeni rejim kaynaklarınca da benimsenmiştir. Nitekim Anadolu, coğrafi konumu itibarı ile ticari bir geçit koridoru özelliğine tarih boyunca sahip olmuştur. Bu dönemde ulaşımın gelişmesi adına önemli adımlar atılmıştır. Hem karayolları, deniz hem de demiryolu ulaşımından faydalanmak için çalışmalar yapılmıştır. Doğu Anadolu Bölgesi demiryolu ulaşımı aracılığıyla Orta ve Batı Anadolu illerine bağlanmak istenmiştir. Böylece Doğu Anadolu'nun geri kalmışlığı giderilmiş olacaktı (Durgun 2006: 26-27).

Bu bakımdan Bitlis; Diyarbakır, Muş ve Van illeri için önemli bir geçit merkezidir. Buna rağmen yol sorunu çekmektedir. Patikadan ibaret olan bu yollarda yazın yoğun bir trafik söz konusudur. Şoförlerin hakkı ile usta olmaları ve kamyonlarının yeni bulunması bu tehlikeli yollarda emniyetle seyahat etmesini sağlıyor. Kışın ve fazla yağmurlu zamanlarda kamyon seferleri duruyor, yerine binek hayvanlarla seferler yapılmaktadır (Akşam, 30 Haziran 1933: 6). Karın çokluğundan dolayı yolların kapanması ile Elazığ ve Diyarbakır arasında ulaşım araçları çalışamaz haldedir. Ulaşımın sağlanması için binek hayvanlar olumsuz hava şartlarında genellikle tercih edilmektedir. Araçların çalışmadığı durumlarda PTT kargo hizmetini binek hayvanlarla sağlamaya çalışmaktadır. Bu yüzden mektup ve gazetelerin çok geç ulaştığı belirtilmiştir (Akşam, 15 Ocak 1937: 6).

Bölgenin ulaşımı noktasında oldukça önemli olduğu görülen demiryolu ağının inşa edilmesinin kolaylık sağlayacağı yazılmıştır. Konu ile alakalı Akşam gazetesinin manşetine taşıdığı “Şimendifer politikasına azimli surette devam ediliyor. Beş sene sonra Bitlis, Erzurum, Siirt ve Van'a trenle gidilebilecek” haberde iktidarın, doğuda demiryolu ağının gelişmesi ve ulaşımında trenin kullanılması amacıyla çalışmalarını bu alana yönelttiği belirtilmiştir. Bu bağlamda ülkenin ulaşım noktasında daha rahat nefes almasını sağlamak, özellikle doğunun coğrafi koşulları göz önüne alındığında Demirağların gün geçtikçe çoğalması oldukça önemlidir. Dolayısıyla Diyarbakır'dan Van'a artık ulaşımın tren yolu ile sağlanması için gerekli çalışmaların yapıldığı ve en az dört sene içinde tamamlanması öne sürülmüştür. Nihayetinde bu şekilde ülkenin en uzak noktalarına kadar trenle gitmenin olanağı elde edilmiş olacaktır. Hatta bu uğurda ilk adımın Diyarbakır'dan Cizre'ye yeni bir hat döşeneceği şeklinde müjdelenmiştir. Devlet Demiryolları çalışanları projeyi uygulamak amacıyla Cizre'ye hareket etmişlerdir. Bu hattın kısa bir zamanda bitirilmesi için gerekli çalışmaların zaman kaybedilmeden başlanması oldukça önemli görülmüştür. Bu Demirağ'ı projesi öyle ki komşu ülkelerin dikkatini çekmiş ve Iraklı yetkililer Irak trenin Cizre'den Bağdat'a kadar olan kısmını yapmak için hazırlıklara başladıklarını Türk yetkililere

bildirmişlerdir. Bu projenin sağlıklı bir şekilde tamamlanması halinde İstanbul'dan Bağdat ve Basra'ya kadar trenle gidilebilecektir. Bu durumun Türkiye ile Irak arasındaki ekonomik ilişkilere de olumlu bir katkı sunacağı öne sürülmekteydi. Öte yandan transit taşımacılığa da büyük katkısı olacağı ifade edilmiştir. Mesela Hindistan'dan Avrupa'ya gitmek isteyenlerin bu hat üzerinden hareket etmesi beklenmekteydi. Dolayısıyla Asya ile Avrupa'yı birbirine bağlayan transit bir geçiş güzergâhı da olması ayrıca vurgulanmıştır. Yeni hat yapıldıktan sonra yolculardan çoğunun bu yolu kullanarak seyahat etmesi beklenmektedir. Van hattının Siirt'ten geçilmesi planlanmış ve bir kolunun da Bitlis'e doğru uzatılması söylentiler arasındaydı. Diğer taraftan Sivas-Erzurum hattının inşası da zaman kaybetmeden ilerlemekteydi. Bu suretle doğu illeri beş sene içinde Demirağlarla diğer illere bağlanacak ve önemli bir derecede ulaşım ağının gelişeceği kanaati hâsıl idi. Demiryolları yapılırken yolların yapımına da büyük bir ehemmiyet verilmektedir (Akşam, 17 Mayıs 1937: 1).

Demiryolundan başka Van Gölü'nde işletilmek üzere yerli ve milli olan aynı zamanda Türk işçiler tarafından yapılan Bitlis gemisi burada monte edildikten sonra merasimle göle indirilmiştir. Bitlis gemisi, bu vesaitle yapılan ve göle indirilen gemilerin ikincisi olmuştur. Bu çalışmanın oldukça önemli bir karar olduğu ve ulaşım noktasında gölden faydalanılması bölge haklı tarafından memnuniyetle karşılanmıştır (Akşam, 19 Ekim 1937: 2).

Yolların sıkıntılı olmasından kaynaklı yolcuların hem dışarda kalmaması hem de ihtiyaçlarının giderilmesi amacıyla İsmet İnönü'nün direktifi neticesinde yapılan "Bitlis'te cankurtaran evler" adı ile kurulan kurumlardan halkın müteşekkir oldukları aktarılmıştır. Devamında Diyarbakır-Bitlis arasında düzenli bir yol olmadığından dolayı yolcular güçlük çekmektedirler. En yakın istasyon olan Diyarbakır'ı Muş ve Van'a bağlayan bu mühim yolun yapılması yolcuların en büyük temennisiydi. Diyarbakır'dan gelen üç dört kamyon Duhandan ileriye gidememiş ve oradan yolcular Bitlis'e 6 saatte hayvan sırtlarından gelebilmişlerdir. Duhan ile Bitlis arasında kar 80-100 santim kalınlığında bir tabaka teşkil ediyor. Tatvan'dan Bitlis'e kadar olan 10 km'lik yol mesafesindeki meşhur Rahva'da tesis edilen cankurtaran evleri kış ortasında seyahate mecbur kalan yolcuların hayati bir ihtiyacını karşılamaktadır. Bu cankurtaran evleri başbakanın emri ile yapıldığından bütün halk, İsmet İnönü'ye dua ediyor (Akşam, 28 Ocak 1937: 7).

Ayrıca Diyarbakır-Silvan-Hazo-Melefan-Ziyarın-Bitlis-Tatvan ve Melefan-Siirt yolları ile Başkale-Çölemerik arasında yeni dört köprü yapılacaktır. Bunların üç senede bitirilmesi için tedbirler alınmıştır. Diyarbakır, Bitlis ve Siirt illeri bu yollar için ortak iş bölümü yapacak ve yolun yapımı için gerekli çalışmaların yapılması önerilmiştir. Bitlis ve Siirt, Bitlis deresi boyundaki dar virajların genişletilmesi için çalışmalara başladıkları aktarılmıştır (Akşam, 30 Temmuz 1937: 1).

Sonuç

Bitlis; Doğu ile Güneydoğu Anadolu'yu birbirine bağlayan doğal bir geçit özelliğine sahiptir. Bu sebepten ötürü bölgenin önemli bir şehri olarak tarihin ilkçağlarından günümüze kadar varlığını sürdürmektedir. Birinci Dünya Savaşı'ndan dolayı Bitlis Ruslar tarafından işgal edilmiş ve şehir harap edilmiştir. Savaşın da etkisiyle Bitlis halkı başka şehirlere göç etmek zorunda kalmış ve bu durum şehrin yalnızlaşmasına neden olmuştur. Kaldı ki Osmanlı'nın son dönemi sıkıntılarla geçmiş ve ülke kaderine teslim edilmişti. Cumhuriyet'in

kurulmasından sonra ülkede olduğu gibi Bitlis'te de önemli çalışmaların yapıldığı söylenebilir.

Basından hareketle 1930-1940 yılları arasında Bitlis ile ilgili haberlere bakıldığında genel olarak bir kalkınma hamlesinin yaşandığı görülmektedir. Bitlis'i ilgilendiren konular arasında imar, kültür, sosyal, ekonomik ve ulaşım gibi önemli alanlarda çalışmaların yapıldığı söylenebilir. Coğrafi yapısından kaynaklı olarak şartların oldukça zor olduğu Bitlis'te her şeye rağmen kalkınmaya yönelik çalışmalar yapılmıştır. İktidarın bölge halkını kazanmak için uygulamış olduğu politikaların memnuniyet yarattığı ve halkın bu ilgiden hoşnut olduğu anlaşılmaktadır. Basına yansıyan haberlere bakıldığında en çok kültürel faaliyetlere önem verildiği görülmektedir. Halkın eğitim noktasında oldukça geri kaldığı ve bu durumun iyileştirilmesi adına çalışmaların yoğunluk kazandığı söylenebilir. Özellikle okullaşma oranının çok düşük olduğu ve halkın okula ilgisizliği üzerinde durulmuştur. Bu durumun düzeltilmesi için Halkevlerine büyük bir görev ve sorumluluk düştüğü sıklıkla belirtilmiştir. Bu kapsamda Halkevleri bünyesinde çalışmalarını yürüten Köycülük Şubesi merkez ile taşra arasındaki uçurumu kapatmak için yoğun bir çaba sarf etmiştir. Ayrıca kültürel faaliyetlerle halkın yalnız olmadığı ve devletin varlığı hissedilmeye çalışılmıştır. Halkevleri; devletin bölgedeki elini sağlamlaştıran bir kurum olarak görülmüştür. Dolayısıyla yapılacaklar bu doğrultuda şekillenmiştir.

Hayat şartlarının çok elverişsiz olduğu Bitlis'te işsizlik bölge halkının adeta korkulu rüyasıdır. Günümüzle kıyaslandığında işsizlikle boğuşan halkın çareyi bölgeyi terk etmekle buldukları söylenebilir. İşsizlik sorunun çözülmesi adına her ne kadar çalışmalar yürütülmüş olsa dahi maalesef kalıcı çözümler üretilmediği aşikârdır. İşsizliğin çok büyük bir sorun olduğu ve yeni kuruluşların kurulması doğrultusunda halkın talepleri de olmuştur. Aksi halde bölgenin göç vermeye mecbur bir durumda olduğu anlaşılmaktadır. Nitekim Cumhuriyet'in ilk yıllarında sadece bölgede değil aynı zamanda ülkenin her yerinde kalkınma hamleleri atılmıştır. Doğu Anadolu ile Güneydoğu'yu bir birine bağlayan doğal köprü görevini üstlenen Bitlis'in kalkınması bu doğrultuda önemli görülmüştür. Kaldı ki Bitlis'in birçok açıdan eksiklikleri bünyesinde barındırdığı dönemin basınına yansımıştır. Basın aracılığıyla Bitlis'in sürekli hatırlatıldığı ve iktidar kaynaklarının ilgisi çekilmeye çalışılmıştır. Devletin buralarda etkin olması ve bölge halkının kazanılması siyasal ve politik açılardan da oldukça önemliydi. Çünkü burada yaşanan daha önceki acı tecrübeler bunun en açık örneğidir. Bölgede bir daha bu tür durumların yaşanmaması için gerekli hassasiyetin gösterilmesi gerektiği mesajları doğrudan olmasa da dolaylı yönde verilmiştir.

Kaynakça

Arşiv Belgeleri

Devlet Arşivleri Başkanlığı

BCA,490.1.1121.89.2

BCA, 490.1.1672.837.1.

Sürelî Yayınlar

Akşam, 30 Temmuz 1937.

Anadolu, 25 Temmuz 1937.

Hâkimiyet-i Milliye, 26 Ağustos 1934.
Kurun, 11 Nisan 1938.
Milliyet, 30 Eylül 1930.
Son Posta, 10 Nisan 1934.
Tan, 8 Şubat 1937.
Ulus, 30 Mayıs 1938.
Yeni Asır, 3 Haziran 1938.
Yurd Yolu Gazetesi, 4 Ekim 1939.
Son Posta, 31 Mart 1940.

Araştırma Eserler (Kitap, makale)

- Akış, Osman (2020). “Halka Türkçe Öğretmede Halkevlerinin Rolü: Muş, Bitlis, Bingöl Örneği”. *Akademik Tarih ve Araştırmalar Dergisi*, C. 3, S. 2, 199-224.
- Arınç, Kenan (1997). “Geçmişteki Önemi Azalmış Kent Yerleşmelerine Bir Örnek: Bitlis”. *Atatürk Üniversitesi Doğu Coğrafya Dergisi*, S. 1, 67-95.
- Ayşegül, Kuş (2020). “Southgate’e Göre 19. Yüzyılın İlk Yarısında Bitlis”. Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi, C. 15, S. 2, 409-420.
- Aykın, Alparslan Gazi ve Bilir Fatma Pervin (2013). “Hükümet Programları ve Spor Politikaları”. *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, C. 22, S. 2, 239-254.
- Baş, Gülsen (2010). “Gelenek ve Gelecek Arasında Sıkışan Bir Tarihi Kent: Bitlis”. *History Studies*, C. 2, S. 2, 378-399.
- Dikici, Ali (2017). “Atatürk Dönemi İç Güvenlik Politikaları ve Türk Polis Teşkilatı”. *Türk İdare Dergisi*, S. 484, 115-154.
- Durgun, Bülent (2006). “Cumhuriyetin İlk Yıllarında Türkiye’de Karayolu Ulaşımı ve İzmir Uygulamaları”. *ÇTTAD*, C. 5, S. 13, 25-49.
- İşipek, Rıza (1939). “Bitlis Günden Güne Değişiyor”. Yurd Yolu Gazetesi.
- Kardaş, Abdülaziz (2019). “Tek Parti Dönemi’nde Van’da Sağlık Sorunları ve Kurumları”. *Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi*, C. 6, S. 4, 1941-1961.
- Köse, Resul (2019). CHP ve DP Hükümetleri Dönemlerinde Doğu ve Güneydoğu Anadolu Politikaları, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Basılmamış Doktora Tezi), İstanbul, 2019.
- Olçay, Altın ve Araboğa, Yasin (2018). “Bitlis İlinin Potansiyeli ve Yerel Halkın Turizm Olgusuna Bakış Açısı”. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C. 11, S. 57, 947-961.
- Özdağ, Suat (2022). “TBMM Arşiv Kayıtlarına Göre Cumhuriyet Dönemi Bitlis Milletvekilleri ve TBMM Faaliyetleri (1923-1950)”. *VAKANÜVİS-Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi*, C. 7, S.2, s. 981-1020.
- Pınar, Mehmet ve Tunç, Volkan (2021). “Tek Parti Dönemi Raporlarında Van”. *Van Yüzüncüyıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Van Özel Sayısı, 161-190.
- Tezcan, M. (2019). “Bagagîş/Balaliş” Adından “Badlîs/Bidlis” Adına: Ermeni ve Bizans Kaynaklarında “Bitlis” Adının İlk Görünümleri. Bitlis: Bitlis Eren Üniversitesi Yayınları.

Tuncel, Metin (1992). “Bitlis. Diyanet İslam Ansiklopedisi (Cilt. 6, ss. 228)”. Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

Tuncel, Metin (1996). *Bitlis Şehri (Tarihi Coğrafya Açısından Yaklaşım)*. Ankara: ATAM.

Türkmenoğlu, Dilsad (2007). “Tek Parti Döneminde Ulus İnşa Politikalarının Eğitim Boyutu”. *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, C. 5, S. 1, 159-172.

Üçüncü, Uğur (2019). “CHP Teftiş Raporlarına Göre Bitlis (1939-1945)”. *The Journal of Academic Social Science Studies*, S. 76, 33-48.

Yılmaz, Niyazi (14 Mayıs 1932). “Bitlis’te Güzel Bir Un Fabrikası İnşa Edilecek”, Son Posta.

Yılmaz, Niyazi (17 Eylül 1932). “Bitlis’te Halk Bir Fabrika Tesisini Temenni Ediyor”, Son Posta.

Yılmaz, Niyazi (24 Haziran 1932). “Bitlis’te Can Kurtaran Bir Yuva”, Son Posta.

Yılmaz, Niyazi (7 Haziran 1932). “Şark Vilayetlerinde Spor Faaliyeti Artıyor”, Son Posta.

EKLER

Son Posta Gazetesi 20 Nisan 1937

Akşam Gazetesi 18 Ekim 1938

Son Posta Gazetesi 15 Mayıs 1939